

TANZİMAT'TAN SONRA OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR VERGİ TAHSİL YÖNTEMİ OLARAK TAHSİLDARLIK UYGULAMASI

TAHSİLDARLIK AS A TAX COLLECTION METHOD
AFTER THE TANZİMAT IN THE OTTOMAN EMPIRE

Yasemin Zahide EROL*

Makale Bilgisi

Başvuru: 15.09.2020

Kabul: 21.09.2020

Article Info

Received: September 15, 2020

Accepted: September 21, 2020

Özet

Vergi, devletin kamusal görevlerini yerine getirebilmek için ihtiyacı olan finans kaynaklarını karşılamak üzere, kanunlara uygun olarak ve hiçbir karşılık belirtmeksizin vatandaşlardan tahsil ettiği parasal yükümlülüktür. Bir devletin en temel gelir kaynağı olan vergilerin tahsil edilmesi maliyenin en önemli konularındandır. Osmanlı maliyesinde de vergi ve vergi tahsili önemli bir yer teşkil etmiştir.

Bu çalışmada, ilk olarak kısaca Osmanlı vergi sistemi ve vergi tahsil yöntemleri anlatılmıştır. Daha sonra, XIX. yüzyılda uygulamaya konan sivil bir vergi tahsil yöntemi olan "tahsildarlık" üzerinde durulmuş, tahsildarların görev, yetki ve sorumlulukları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, vergi, vergi tahsili, tahsildar.

Abstract

Tax is a pecuniary obligation which is collected from citizens by the government in order to find the financial resources it needs to fulfill the public services. One of the most important topics in finance is the collection of taxes, which are the primary sources of income for the government. Taxation and tax collection became an important part of Ottoman finance as well.

In this study, firstly, the Ottoman tax system and the tax collection methods are shortly explained. Secondly, tahsildarlık which is a civil tax collecting method that

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, yaseminzahideerol@gmail.com.

went into effect in the 19th century and the duties, authorities and responsibilities of them are emphasized.

Keywords: Ottoman, tax, tax collection, tax collector.

Giriş

Devletlerin en önemli faaliyetlerinden biri ahaliden gelir toplamak ve bu geliri, devletin gelişmesi ve halkın ihtiyaçları için kullanmak olagelmıştır.¹ Devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi, vatandaşlarına karşı temel sorumluluklarından olan sağlık, eğitim, güvenlik ve diğer pek çok hizmeti yürütebilmesi için gerekli olan masrafların karşılanması amacıyla doğan vergi, belirli hukuk kaidelerine göre² devletin hâkimiyet hakkına dayanarak kişilerden ve kuruluşlardan cebren ve karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerlerdir.³ Kısaca, halkın kamu giderlerine katılması demek olan vergi, devletin mali gücünü meydana getiren temel kaynaklardan biri ve halkın gelirine göre ödemekle yükümlü olduğu temel vatandaşlık görevidir.

Osmanlı Devleti'nde de kamusal hizmetlerin yerine getirilebilmesi için yapılacak harcamalarda en önemli mali kaynak vergilerdi. Osmanlı tarihinde vergi konusu büyük önem taşımaktadır. Hatta reaya ile ilişkilerde temel belirleyici vergi olmuştur. Reaya statüsünde olanlar *vergi mükellefi*, bu yükümlülük dışında kalanlar ise *muaf* adı altında toplanmıştır.⁴ Vergi konusunun önemini, bütün devlet müesseselerinin vergi işi ile doğrudan ilgili olmasından da anlamak mümkündür. Devlet hizmetinde çalışan kimselerin büyük çoğunluğuna hazineden nakit akçe vermek yerine reayanın üzerinde bulunan vergilerden maaş tahsis olunması bunu açıklamaktadır.⁵

Osmanlı Devleti'nde askeri yani yönetici kısım vergiden muaf tutulmaktaydı. Ayrıca, bazı şehir ve eyaletler, din görevlileri, birtakım askeri yükümlülükleri veya devletin verdiği bazı hizmetleri (yol veya köprü gibi yerlerin bakımı, bir madenin işletilmesi vb.) yerine getiren kimseler (bazen bir veya birkaç köy halkı) bazı vergilerden muaftı.⁶

¹ Linda Darling, "Osmanlı Maliyesinde Gelir Gider Toplama ve Meşruiyet", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar Bütçeler*, (Yay. Haz.) Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 2006, s. 39.

² Ş. Aksoy, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, İstanbul 1996.

³ Macit Kenanoğlu, "Vergi", *TDVİA*, C.43, s. 52-58.

⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, C. II, TTK Yay., Ankara 1971, s.241.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.45.

⁶ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s.241.

Tanzimat'tan Önce Osmanlı Vergi Sistemi

Osmanlı mali teşkilatının gelir kısmının ana unsurunu teşkil eden vergiler, kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar geçen sürede iki temele dayanmaktaydı. Bunlardan ilki tamamen İslam hukuku esaslarına göre belirlenen vergilerden ibaret olan *şer'i hukuk*, diğeri ise padişahın yasama yetkisine dayanarak koyduğu, ancak yine şer'i hukuk sınırları çerçevesinde belirlenen⁷ *örfi hukuktur*. Şer'i vergi hükümleri ve bu vergilerin miktarları fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak belirtilmiştir.⁸ Temelinde İslam'ın sosyal hayatı düzenleyen kuralları olan⁹, devletin hiçbir karşılık hizmet belirtmeden, kendisinin şariat olduğu gerekçesiyle aldığı¹⁰ rüsum-u şeriyye, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de esasında devletin sayılan araziye ekip biçen çiftçinin mahsulü veya otu ve suyu sayesinde elde edilen diğer hayvan mahsulü üzerinden alınan icar (kira) bedelidir. Şer'i vergiler zekat, öşür, cizye, haraç ve ganimet vergilerinden başka adet-i ağnam ve çift resmi gibi şer'i karakterli vergilerden ibaretti.¹¹ Meşruiyetini İslam dininden alan şer'i vergiler, yalnızca Müslümanların ödemekle yükümlü olduğu vergiler değildi. Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim halktan da şer'i hukuk kuralları çerçevesinde vergi tahsil edilmekteydi.¹² Ancak, şer'i hukukta Müslümanların ödediği vergiler ile İslam memleketlerinde sakin gayrimüslimlerin ödediği vergiler birbirinden bağımsız bir şekilde düzenlenmişti.¹³

Tekâlif-i örfiyye adı verilen diğer vergi grubu ise devletin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için padişah tarafından koyulan ya da şer'i vergilerin zamana ve coğrafyaya göre ihtiyaçlar doğrultusunda uyarlanması sonucu oluşan vergiler olarak tanımlanabilir. Osmanlı vergi sisteminin ağırlık merkezini teşkil eden bu vergiler, kanun koyma yetkisine sahip olan

⁷ Yılmaz Yurtseven, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, s.151-162.

⁸ Abdullah Mutlu, *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 2009, s.48.

⁹ Mutlu, a.g.e., s.48.

¹⁰ Akdağ, a.g.e., s.239.

¹¹ Şer'i vergilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Raiyyet Rüsümü", *Bellekten*, XXIII / 92 (1959), s. 575-610; Erdoğan Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 2005; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Ed. E. İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1999; Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara 1963; Erol Özbilgen, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, İstanbul 1985.

¹² Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Bellekten*, LV/213, 1991, s. 371-391.

¹³ Mutlu, a.g.e., s. 48.

padişah tarafından¹⁴ zamana ve ihtiyaca uygun olarak konulan ve din ayrımı yapılmaksızın herkesten tahsil edilen vergilerdir. Örfi vergilerin miktarı ve türü, Osmanlı sancaklarının her biri için ayrı ayrı düzenlenen kanunnamelerde belirtilmiştir. Her bölgenin iklimi, bitki örtüsü, hayvan yetiştirme şartlarının birbirinden farklı olması, vergilerin miktarının da farklı olmasına neden olmuştur.¹⁵ Rüşum-ı şer'iyyeyi hiçbir karşılık hizmet belirtmeden, kendisinin şeriat olduğu gerekçesiyle alan devlet, tekalif-i örfiyyeyi reayadan belli hizmetler karşılığında alırdı.¹⁶ Resm-i çiftbozan, resm-i ispençe, bac, bad-ı heva, resm-i asiyab, adet-i harman, resm-i mücerred, resm-i bennak, resm-i dönüm ve daha bir çok farklı isimler altında tahsil edilen örfi vergilerin içinde gümrük resmi, madenlerden alınan bazı vergiler, ihtisab rüşumu ile müstesna eyaletlerden ve emirliklerden gelen vergiler de bulunmaktaydı.¹⁷

İki temel gruba ayrılan Osmanlı vergi sistemi içinde “avarız” adı verilen olağanüstü durumlardaki ihtiyaçlardan doğan bir vergi grubu daha bulunmaktadır.¹⁸ Yine örfi hukuka uygun olarak tahsil edilen avarız vergileri Osmanlı Devleti'nin olağanüstü hallerde halktan nakdi, aynî ve bedeni olarak tahsil ettiği vergilerdir.¹⁹ Bazı muaf grup veya zümreler hariç hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınan bu vergiler, önceleri savaş gibi olağanüstü hallerde alınsa da art arda yapılan savaşlar nedeniyle zamanla sürekli hale gelmiştir. Avarız vergisinin taksimi ve tahsili için belirli aralıklarla avarız tahrirleri yapılır ve bu tahrirler avarız defterlerine kaydedilirdi.²⁰ Avarız akçesi, nüzul zahiresi, sürsat, işтира ve imdadiye gibi başlıklarda toplanan avarız vergileri, diğer vergiler gibi fertlerden değil, belirli sayıda erkeklerden ibaret bir mükellefler grubundan tahsil edilirdi.²¹

¹⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş”, *Adalet Kitabı*, Ed. Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Kadim Yay., Ankara 2012, s.73.

¹⁵ Ünal Taşkın, “Rüşum-u Örfiye”, *Tarih Okulu*, S.XIV, İlkbahar-Yaz 2013, s.55-73.

¹⁶ Akdağ, a.g.e., s.239.

¹⁷ Örfi vergilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Vefik, Sayın, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, T.C. Maliye Bakanlığı Yay., Yayın No:1999/352, Ankara 1999; Süleyman Sudî, *Defter-i Muktesid Osmanlı Vergi Düzeni*, Yay. Hz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vergi Sistemi*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2005.

¹⁸ Halil Sahillioğlu, “Avarız”, *TDVİA*, C.4, 1991, s.108-109.

¹⁹ Nüzul, sürsat ve işтира gibi vergiler aynı; avarız akçesi gibi vergiler ise devletin nakit ihtiyacını karşılamak üzere nakdi olarak alınırdı. Bir de devletin hizmet olarak talep ettiği avarız vergileri de bulunmaktaydı ki bunlar orducu esnafı, köprücü, su yolcu, avcı, derbendci, madenci, sayyad, tuzcu, çeltikçi, menzili ve kürekçilerden oluşmaktaydı. Bu gruplar devlete sunmuş oldukları hizmetler karşılığında avarız-ı divaniyyeden muafiyet elde etmekteydiler.

²⁰ Jülide Akyüz Onat, “Avârız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.22, Yaz 2012, s.219-232.

²¹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.48.

Çünkü, avarız vergilerinin tahsili “avarız hane” adı verilen birimler üzerinden yapılmaktaydı. Söz konusu haneler, tek bir ailenin oturduğu haneler olmayıp, bir avarız hanesi 3-10 gerçek hane arasında değişebilmekteydi.²²

Vergilerin cinsleri ve miktarları kanunnamelerde tayin ve tarif edilmiş olup, standart değildi. Mali politika ve vergi yapısı açısından vilayetler, hatta sancaklar arasında farklılıklar mevcuttu. Vergiler ve miktarları bölgelerin özelliklerine göre değişiklik göstermekteydi. Vergi kanunu konulmasında dikkate alınan idare birliği eyalet değil, sancaktı. O halde Osmanlı Devleti'nin ihtiva ettiği sancak adedince vergi kanunnamesi vardı.²³ Osmanlı Devleti'nde örfi ve şer'i olarak iki gruba ayrılmış çok sayıda vergi bulunmasına rağmen, vergiler çok yüksek miktarda değildi. Genel olarak bir sabitlik ve istikrar söz konusu olup, miktarların artırılmamasına özen gösteriliyordu.²⁴

Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi

Tanzimat, pek çok alanda olduğu gibi mali alanda da önemli değişiklikler meydana getirmiş ve bu değişiklikler Osmanlı vergi sistemine de etki etmiştir. Zaten, verginin konulması ve tahsili ile ilgili reformların yapılması, devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda halk arasındaki dengesizliğin ve haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek kişilerin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip halkın refaha kavuşturulması, bu sayede devletin gelirlerinin artırılarak son dönemde gittikçe bozulan gelir-gider dengesinin yeniden kurulması için köklü değişiklikler yapılması Tanzimat'ın ana hedefleri arasındaydı. Tanzimat Fermanı ile her çeşit kamu gelirlerinin doğrudan hazineye girmesi, yani kamu hizmetlerinin tek kaynaktan finanse edilmesi kararlaştırılmış²⁵, devlet kendi gelirlerinin doğrudan maliki olmaya başlamıştır. Tanzimat'la birlikte herkesin mal, arazi ve hayvan miktarı ile elde ettikleri gelirleri yazılarak servetleri oranında vergilerinin tespiti, aşarda iltizam usulünün kaldırılması

²² Ahmet Tabakoğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, *Türkler*, C. 10, s. 653-694.

²³ Şinasi Altundağ, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *AÜDTCFD*, C.V, s.2, Ankara, s.18-197; Kanunnamelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I. Kanunlar*, İstanbul 1945.

²⁴ Sabahattin Zaim, “Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu”, Osmanlı, C.3, s.32-44.

²⁵ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Diyarbakır 1986, s.721.

gibi meseleler ele alınmıştır. Yine bu fermanla vergilerin bir devlet memuru olan muhassıllarca tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁶

Tanzimat'ın ilanından sonra ilk olarak vilayetlere gönderilen fermanla öşür, ağnam ve cizye resimleri hariç tutularak şer'i vergiler kaldırılmış ve sayıca çok fazla olan örfi vergiler birleştirilmiştir.²⁷ Bunların yerine herkesin serveti oranında vergi tahsili yapılmaya başlanmıştır. Böylece, ödeme gücü dikkate alınmaksızın erkek nüfus üzerine yüklenen baş vergisinden sayılabilecek pek çok örfi vergiden, herkesin ticaret ve kazancı dikkate alınarak tahsil edilen genel bir vergi düzenine geçilmiştir.²⁸ Vergilerin oldukça basit ve sade bir hale getirilmesi Tanzimat'ın Osmanlı vergi sistemindeki en önemli yeniliği olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nde yeni bir vergilendirme biçimi ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Vergi Tahsil Yöntemleri

Osmanlı Devleti'nde vergilerin tahsili önemli bir konu olmuştur. Osmanlı vergi sisteminin en önemli özelliklerinden biri vergi kaybının olmamasıdır. İçinde bulunulan dönemin ekonomik şartlarına göre farklılık gösteren vergi tahsil yöntemleri arasında şüphesiz en önemli olanı *tımar* sistemidir.²⁹ Vakıf, mülk ve miri olarak üç kısma ayrılan Osmanlı toprak sisteminin³⁰ esasını mülkiyeti devlete, tasarruf hakkı ise reayaya ait olan miri arazi³¹ oluşturmaktaydı. Bu toprakların yönetimi ise dirlik, yani tımar sistemiyle yürütülmekteydi. Tımar sistemi, en geniş ve basit anlamıyla "*belirli bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün veya bir kısmının, dirlik olarak havale yoluyla bir görevliye devredildiği ve bu devir karşılığında da bazı hizmetlerin ona yüklendiği; mali, idari, askeri amaçları olan bir sistemdir*".³² Tımar sisteminin uygulanabilmesi, bir bölgedeki nüfus ve vergi gelirlerinin

²⁶ Tayyib Gökbilgin, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", *Bellekten*, Cilt: XXXI, No:121, 1967, s.93-111.

²⁷ Nuri Adıyeko, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM*, S.11, s.769-823.

²⁸ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, Bilimsel Araştırma Dizisi: 6, İşaret Yayınları, İstanbul 2006. s.

²⁹ Tımar sistemiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, Gözlem Yay., İstanbul 1980; Halil İnalçık, "Tımar", *TDVİA*, C.41, 2012, s.168-173;

³⁰ Osmanlı toprak sistemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1978.

³¹ Ayrıntılı bilgi için Halil Cin, "Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin TMK Karşısındaki Durumu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, 1966, s.745-798.

³² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2011, s. 124.

bilinmesine bağlıydı. Bunların saptanabilmesi için vergi geliri sağlayabilecek tüm mal ve insan kaynaklarının sayımı yapılarak *tahrir defteri* adı verilen defterlere kaydedilir, daha sonra bu kaynaklar sağlayacakları yıllık gelirin miktarına göre dirlik adı verilen bölümlere ayrılırdı.³³ Tespit edilen vergi gelirlerinin bir kısmı kamu hizmeti sahiplerine tahsis olunurdu.³⁴ Dirliklerde tahsili yapılan vergilere gelince, kendisine merkezden tımar tevcih edilen sipahi, bir tapu resmi karşılığında, çift tabir edilen toprak parçasını reaya dağıtır (reaya çiftliği) ve kendisi de kendi ihtiyaçları için üzerinde çalışacağı ve zirai üretim yapacağı bir parçayı (hassa çiftlik) kendisine ayırırdı.³⁵ Reaya bu sistemde özel mülkiyete çok yaklaşan ve kendilerini bu nedenle rahatsız etmeyen bu üretimde sipahiye toplam gelirin %15'ini geçmeyen çeşitli vergiler öderlerdi.³⁶ Sipahinin reayadan tahsil ettiği en önemli ve sürekli gelirlerinden en önemlileri çift resmi ve öşürdü.³⁷ Bunlardan başka, tapu resmi, adet-i ağnam, resm-i otlak, resm-i zebiha, resm-i ağıl ve resm-i canavar, resm-i asiyab, resm-i arus, resm-i mücerred vergilerini almaya da yetkiliydi. Son olarak, çiftini terkeden reayadan çift bozan resmi alınması da sahib-i arz'ın yani, tımar sahibinin (sipahi) yetkileri arasındaydı. Tımarı yalnız arazi gelirlerinden alınan vergiler değil; cizye, cerime, bad-ı heva, niyabet gibi vergi kalemleri de dahildi.³⁸ Kanunnamelerle belirtilen bu vergileri saptanan miktarları üzerinde toplamak ve reaya üzerinde angarya uygulamak kesinlikle yasaklanmıştı.³⁹ Zamanla işlevini yitiren ve Osmanlı ekonomik sisteminde bozulmalara yol açan Tımar sistemi ilk defa 1703 yılında Girit Adası'nda kaldırılmış ve yaygın görüşe göre Tanzimat Fermanı ile tamamen son bulmuştur.⁴⁰

Devlet gelirlerinden, hükümetin kendisince, doğrudan doğruya yapılacak harcamalar için ayrılan, yani mali yönden devletin başkalarına tahsis

³³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İstanbul 2010, s.42.

³⁴ Öner, a.g.e., s.83.

³⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yay., İstanbul 1980, s.792.

³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s.195.

³⁷ En önemli vergisi öşürdü. Tımarlı sipahi, öşürünü toplama yetkisine sahip olduğu yerlerin gerçek sahibi değil, bir tür kiracısı durumundaydı. Tımarlı sipahi, bu toprakları doğrudan ekip biçmek yerine reaya resm-i tapu karşılığı kiralar ve elde edilen ürünün öşürünü toplardı. Reaya. Öşür karşılığı ürünü ambara veya en yakın pazara iletmekle yükümü idi ancak tımarlı sipahi dere beyi gibi reaya başka türlü angaryalar yükleyemezdi.

³⁸ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2011, s.124.

³⁹ A. Mesud Küçükcalay, Ali Çelikkaya, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara 2002, s. 878-892

⁴⁰ A. Mesud Küçükcalay, "Osmanlı Toprak Sistemi: Miri Rejim", *Osmanlı*, C.III, s.53-58.

etmeyip, merkezde yapacağı harcamalar için kendisine ayırdığı gelir kaynakları olan mukataalardan⁴¹ gelir tahsil etme yöntemlerine gelecek olursak, mukataaların gelirleri değişik zamanlarda, birbirini tamamlar nitelikte birkaç farklı şekilde idare edilmiştir. Bunlardan ilki *emanet* sistemidir. Bu sistemde mukataayı işleten kimseye *emin* denirdi. Bu sistemde hazine tarafından görevlendirilen ve *emin* olarak adlandırılan kişi, gelirlerin tahsil zamanı ile bağlantılı olarak gelirinin belli bir oranının kendisine ait olması, gündelik veya görevli olduğu gelir kaynağının bir bölümünün tahsisi ile istihdam edilirdi.⁴² Bir köy veya mezra sınırları içinde kalan mukataalar yanında bir kaza veya sancağı kapsayan, hatta birçok eyaleti içine alanları da vardı.⁴³ İçerdikleri vergi unsurlarının da çeşitliliği mukataaya göre farklılık arz ediyordu.

Kamu gelirlerinin diğer bir tahsil biçimi ise iltizam usulüydü. İltizam, devlet gelirlerinin yani mukataaların belirli bir bedel karşılığında özel teşebbüs tarafından tahsil edilmesi ve işletilmesidir.⁴⁴ Devletin XVI. yüzyıl sonlarından itibaren para sıkıntısı çekmeye başlamasıyla mukataalar bir gelir kaynağı olarak iltizama verilmeye başlanmış, gelirin yükselmesi için vergileme ve vergiyi toplama işlerinin özel kişilere satılmasında hiçbir sakınca görülmemiştir.⁴⁵ Mültezimler, açık artırmaya konu olan mukataanın vergi geliri, vergilerin toplanması sırasında yapılacak masraflar ve elde edecekleri yıllık kâra ilişkin beklentilerine göre devlete teklifte bulunurlardı. En uygun şartlarda en yüksek meblağı teklif eden ve ödeme gücü yeterli görülen aday ile tahvil denen çoğunlukla üç yıllık bir mukavele yapılırdı. Açık artırma sonucunda belirlenen miktarın bir bölümü devlete peşin olarak ödenir, geri kalanı ise üç veya altı aylık taksitlere bağlanırdı.⁴⁶ Kendisine berat verilen mültezim vergilendirme işine başlayabilirdi.⁴⁷ İltizam, reaya üzerindeki baskıları ve vergi yükünü artıran bir sistemdi.⁴⁸ Vergi mükellefleri için büyük haksızlıklara yol açan iltizam usullü Tanzimat Fermanı ile kaldırılmaya çalışılmışsa da, yerine konulan *muhassıllık* sistemi beklenen başarıyı gösteremediğinden kısa süre sonra bazı vergilerin tekrar

⁴¹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, s.279.

⁴² Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003, s.40, s.150-151.

⁴³ Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. M. Genç, E. Özvar, C.1, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.57-64.

⁴⁴ Akgündüz, a.g.e., s.719.

⁴⁵ Akdağ, a.g.e., s.287.

⁴⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.148.

⁴⁷ Mehmet Genç, "İltizam", *TDVİA*, C.22, 2000, s.154-158.

⁴⁸ Pamuk, a.g.e., s.148.

iltizam usulüyle tahsili yöntemine dönülmüş ve imparatorluğun sonuna dek varlığını sürdürmüştür.

Vergi tahsilinde başvurulan diğer bir yöntem ise *malikane* sistemidir. Mültezimin sorumluluğu altındaki köylülerin refah düzeyinin korunmasını sağlamak ve hazine üzerindeki baskıları hafifletmek için alınmış bir önlem⁴⁹ olan malikane sistemi, mukataaların tasarrufunun şahıslara, *muaccele* adı verilen peşin para karşılığında, yaşamları süresince devredilmesidir.⁵⁰ Hazinesinin nakit gereksinimine çare olarak 1695 yılında uygulamaya konan malikane sisteminin iltizam ve emanet sisteminden farkları, mukataaların şahıslara yaşamları süresince devredilmesi ve mukataaların ilk satışında verilen muaccelenin, o mukataanın yıllık hasılatının çok üzerinde olmasıdır. Bu sayede sonraki yıllara ait vergilerin de tek seferde hazineye girmesi sağlanıyordu. Oysa iltizamın ve emanet sisteminde hazineye giren vergi hasılatı bir yılda tahsil edilebilecek vergi miktarı kadardı.⁵¹ Malikane sistemi giderek yaygınlaşarak eyaletlerin malikane verilmesine kadar genişlemiştir. İltizam sisteminin sakıncalarına karşı tedbir olarak getirilen bu sistem, 1840'tan itibaren sona ermiştir.⁵²

Daha sonra giderek acil nakit paraya ihtiyaç duyan devlet, kısa sürede büyük meblağları sağlayacak bir çare aramış ve bunun için malikane sisteminin bazı unsurlarını değiştirerek sınırlarını zorlamaktan başka çare bulamamıştır. *Esham* olarak adlandırılan bu sistem malikane sisteminin devamı ve değişik bir şekli olarak düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur.⁵³ Adını “pay, hisse” anlamındaki “sehm” kelimesinin çoğulu olan “esham”dan alan bu yeni sistem, 1775 yılında uygulamaya konularak 1860'lı yıllara kadar mahiyetini değiştirmeden devam eden bir iç borçlanma sistemidir. Mehmet Genç sistemin özünü şu şekilde anlatmaktadır: “*mukataa* adıyla bilinen vergi kalemlerinden bazılarında ait yıllık nakdi gelirlerin faiz denilen belirli bölümlerinin sehimler halinde dilimlenerek özel şahıslara *muaccele* adı verilen bir peşin meblağ karşılığında “*kayd-ı hayat*” şartı ile satılmasıdır.”⁵⁴ Esham uygulaması malikane sistemi içinde yer alsa da iki

⁴⁹ *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 2 C, Editörler: Halil İnalçık-Donald Quataert, Çevirenler: Ayşe Berktaş-Süphan Andıç, Serdar Alper, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 836-837.

⁵⁰ Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. M. Genç, E. Özvar, C.1, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s.57-64.

⁵¹ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s.33.

⁵² Mehmet Genç, “Malikane”, *TDVİA*, C.27, 2003, s.516-518.

⁵³ Mehmet Genç, “Esham”, *TDVİA*, C.11, 1995, s.376-380.

⁵⁴ Genç, a.g.m., s.376-380.

sistem arasında bazı değişiklikler mevcuttu. Malikane sahibi satın aldığı mukataayı kendisi vergilendirir, vergi hasılatından hazineye ait yıllık belirli vergi ve harçları ödedikten sonra geri kalan kısmı kendine alırdı. Sabit olmayan ve yıldan yıla artış ya da azalma gösteren bu kâr konusunda devletin garantisi ya da müdahalesi söz konusu olamazdı. Esham sisteminde ise sehim satın alanlar yalnızca yatırdıkları muaccele ile orantılı olarak tespit edilmiş yıllık bir nakdi geliri alırlardı. Yani esham sahibi vergilendirme yetkisine sahip olmayıp, mukataanın vergilendirilmesi ve yönetimi görevi defterdar tarafından tayin edilen bir emin veya mültezime aitti. Özetle, malikane sahibi vergilendirme yetkisine sahip ve yıllık karı belli olmamasından dolayı risk yüklenen bir müteşebbis iken, esham sisteminde tam tersi söz konusuydu.

Yukarıda da değinildiği gibi, Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile Osmanlı vergi sisteminde ve vergi tahsilinde radikal değişiklikler meydana gelmiş, vergilerin herkesin gelirine göre ve tek bir vergi olarak alınması kararlaştırılmış, iltizam usulüne son verilmiştir. Ayrıca, vergi toplamada yapılan değişiklikleri hayata geçirmek amacıyla Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de alınan bir kararla sancakların idaresi mütesellim denen idarecilerden alınmış ve doğrudan hükümet tarafından atanan Muhassıl-ı Emval adı verilen kişilere verilmiştir. Böylece, devlet ilk defa vergi konusunda mükellefler ile doğrudan temasta bulunmaya başlamıştır.⁵⁵ Muhassılların⁵⁶ vergi toplama işinde görevlendirilmeleriyle birlikte daha önceleri bu görevi üstlenen vali, voyvoda, sancakbeyi ve mütesellim gibi görevlilerin mali görevleri kalmamıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra ahalinin ismi, şöhreti, arazileri, hayvanları, tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri gibi bilgilerinin kaydedildiği "temettuat defterleri" adı verilen defterler tutulmaya başlanmıştır.⁵⁷ Böylece, vergi oranları yeniden saptanmış ve bu şekilde iltizam usulü ortadan kaldırılarak herkesin gelirine göre vergi vereceği yeni bir düzen tatbik edilmeye başlanmıştır.⁵⁸ Yapılan düzenleme ile muhassılların yanlarına katipler verilerek sancaklara gönderilmiş, mal mülk sayımı yapılarak herkesin gelirine göre yıllık belirli bir oranda tek vergi vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak muhassıllık uygulaması beklenen faydayı sağlayamamış, 1840 ve 1841 yıllarına ait devlet gelirlerinde büyük

⁵⁵ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekaliif Kavaidi*, T.C. Maliye Bakanlığı Yay., Yayın No:1999/352, Ankara 1999, s.318.

⁵⁶ Yücel Özkaya- Ali Akyıldız, "Muhassıl", *TDVİA*, C.31, 2006, s.18-20.

⁵⁷ Ayşe Özdemir Kızıllan, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, Nisan 2008, s.57-66.

⁵⁸ Yavuz Cezar, "Tanzimata Doğru Osmanlı Maliyesi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.4. 1985, s. 932

azalmalar meydana gelmiştir. Bu olumsuz neticeler üzerine muhassıllık sistemi iki yıl gibi kısa bir süre sonra 1842 yılında kaldırılarak iltizam sistemi uygulamasına geri dönmüştür.

Muhassıllık kaldırıldıktan sonra bu defa vergileri toplama yetkisi köy ve mahalle muhtarlarına, kaza müdürlerine, kaza, sancak ve eyalet meclislerine verilmiştir.⁵⁹ Bundan sonra çeşitli tarihlerde çıkarılan talimat ve nizamnameler de vergilerin ahaliye adil bir şekilde dağıtılarak, devlet gelirlerinin toplanmasında birinci derecede muhtarları sorumlu tutmuştur.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nde Tahsildarlık Uygulamasının Başlaması

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı vergi tahsil yöntemlerinden biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden “tahsildarlık” uygulamasıdır. Kelime manası “vergi toplayan görevli, alımcı, vergici” olan *tahsildar* unvanı Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde kullanılmış olup, çalışmamıza konu olan “tahsildarlık” XIX. yüzyılda uygulanmaya başlanan sivil bir vergi tahsil etme uygulamasıdır. Aşağıda Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri başta olmak üzere Düstur, Salname-i Vilayet-i Tuna, Tuna Vilayet Gazetesi, konuyla ilgili çeşitli talimatname ve nizamnameler ile çeşitli araştırma ve inceleme eserler ışığında Osmanlı Devleti'ndeki tahsildarlık uygulaması açıklanmaya çalışılmıştır.

Vergilerin dağıtılması ve tahsili konusu Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki temel sorunlarının başında gelmekteydi. Özellikle, vergilerin tahsilindeki gecikmeler, vergilerin hiç tahsil edilememesi hatta vergi isyanları Osmanlı Devleti için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Bu sorunları çözmek amacıyla 1840'lardan itibaren asakir-i zabtiye ve jandarma gibi kolluk kuvvetleri vergi tahsilinde sıklıkla görevlendirilmeye başlanmıştır.⁶¹ Hatta bu durum giderek standart bir uygulama haline gelmiş ve vergi tahsili zabtiyenin görevlerinden biri olmuştur.⁶² Bu durum hem ahali hem de zabtiye için sorunlara yol açmaktaydı. Devletin vatandaşlarla doğrudan muhatap olduğu vergi tahsilinde, zabtiyenin devreye girmesi ahali üzerindeki baskıları artırırken, zabtiyenin de işlerinde aksamalara sebep oluyordu. Fakat, Osmanlı mali sisteminde sivil bir vergi görevlisi

⁵⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 340-342.

⁶⁰ Muhtarlarla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Tülay Ercoşkun, “Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler”, *Bilig*, Kış 2012, S.60, s.131-154.

⁶¹ Nadir Özbek, *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2015, s.156.

⁶² “...Asakir-i Mezbure umur-u tahsiliyye ve ihzariyyede istihdam olunacaklarından ...”, *1861 Tarihli Zabtiye Nizamnamesi*, 6. Bend, BOA, Y.EE, 36/3 (H.13 Şevval 1277/ 24 Nisan 1861).

bulunmadığından, kolluk kuvvetlerinin vergi tahsil etmesi ya da vergi tahsili sırasında hazır bulunması kaçınılmazdı.

Vergilerin doğrudan “sivil vergi tahsildarları” tarafından toplanması yönündeki çalışmaların mimarı Midhat Paşa olmuştur. 4 Şubat 1861’de Niş Valiliği’ne tayin edilen ve kendisine vezaret rütbesi de verilen Midhat Paşa⁶³, 20 Mart 1861’de (8 Ramazan 1277) göreve başladığı Niş’te isyanlar, kargaşa, asayişsizlik, vergilerin tahsil edilememesi gibi büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Vilayetin yönetimini üzerine aldıktan sonra bu sorunlara çözüm arayan Midhat Paşa, 1864 yılına kadar yürüttüğü Niş valiliği sırasında idari, mali ve askeri konular başta olmak üzere adli, eğitim, kültür, güvenlik, imar ve inşaa faaliyetleri⁶⁴ gibi pek çok yeniliğe imza atmıştır.

Mali alandaki yeniliklerin başında vergilerin toplanmasına dair düzenlemeler gelmektedir. Vergilerin belirli bir düzene konularak adil ve eşit bir şekilde toplanmasını hedefleyen Midhat Paşa bu maksatla aşar vergisini düzenlemiş, Kıbtîlerin vergilerinde yeni bir usul getirmiş, 1858 Arazi Kanunnamesi’ni uygulamaya geçirmiş, bazı zararlı vergileri kaldırmıştır.⁶⁵ Bu kapsamda yapılan bir diğer yenilik de vilayet dahilindeki Zabtiye teşkilatında⁶⁶ yapılan düzenlemelerdir. O dönemde Niş Eyaleti’nin

⁶³ İ.MMS, 21/924 (21 Receb 1277/ 02 Şubat 1861).

⁶⁴ Midhat Paşa, Niş’e vali olarak tayin edildikten sonra burada görev yaptığı süre boyunca yollar ve köprüler inşa ettirmiş, vilayette asayişini sağlamış, vergileri taksitlendirerek ödemelerin kolaylaşmasını sağlamış, hastane, ıslahhane, vilayet gazetesi ve fabrikalar kurmuş, konar-göçerlerin yerleşik hayata geçirilmesini sağlamıştır. Bundan başka pek çok yeni uygulamaya imza atan Midhat Paşa’nın bu başarısı onu önce Balkanlar, ardından bütün ülke için düşünülen mahalli idari reformun mimarlarından biri haline getirmiştir. Bkz. Midhat Paşa, *Hayât-ı Siyâsiyyesi, Hidemâti, Menfû Hayâtı, (Tabsıra-i İbret)*, (Nâşiri Ali Haydar Midhat), Birinci Kitap, İstanbul 1325; Bekir Koç, *Midhat Paşa (1822-1884)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002; Bekir Sıtkı Baykal, *Midhat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Kral Matbaası, Ankara 1964; Gökhan Çetinsaya, Ş. Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C.30, 2005, s.7-11; Nejat Göyünç, “Midhat Paşa’nın Niş Valiliği Hakkında Notlar ve Belgeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyib Gökbilgin Hattıra Sayısı*, S.12 (1981- 1982), s. 279-316; Adem Korkmaz, *Midhat Paşa’nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2016, 617 s.; İlker Alptekin, *Midhat Paşa’nın Niş Valiliği (1861-1864)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2011, 168 s.

⁶⁵ Adem Korkmaz, *Midhat Paşa’nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2016, s.71.

⁶⁶ 1844 yılında kurulan Zabtiye Teşkilatı ahalinin emniyeti, devlet malının korunması, tahsildarlık, polis hizmeti gibi görevleri yerine getiren ve maaşları devlet tarafından karşılanan görevlilerdi. Zabtiye Teşkilatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sönmez, *Zabtiye Teşkilatı’nın Kuruluşu ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, 229 s.

güvenliğini 4 bölük süvari ve 11 bölük piyadeden oluşan 1.600 kişilik bir zabtiye alayı sağlamaktaydı.⁶⁷ Zabtiye Teşkilatı, “asayiş” ve “ihzâr” (mahkemeye getirme) işlerinden sorumlu olduğu gibi aynı zamanda vergi tahsili görevini de üstlenmişti. Midhat Paşa asayiş, tahsilat ve ihzâr görevlerinin tümünün zabtiye askerine gördürülmesindeki sakıncaları ortadan kaldırmak⁶⁸ ve vergi tahsilinde halkın zabtiye baskısı sebebiyle artan şikayetlerine çözüm bulmak amacıyla zabtiye teşkilatını yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Bu nedenle, Niş eyaletinin tahsil işleri için zabtiye alayından bir süvari bölüğünün lağvedilerek “polis” sıfatıyla tahsildarlar tertib edilmesi düşünülmüştür.⁶⁹

Midhat Paşa'nın Mayıs 1863'te Üsküb Mutasarrıfı ile müşterek olarak sunduğu⁷⁰ bu teklif, Babialı tarafından olumlu karşılanmış⁷¹, Seraskeri'de de münasip görülmesi durumunda bu teklifin Meclis-i Vâlâ'ya havale edileceği bildirilmiştir.⁷² Daha sonra Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskeri'de Zabtiye Müşiri ile birlikte Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye, Dar-ı Şura-yı Askeri ve Meclis-i Muhasebe-i Maliye'den birer kişi seçilerek oluşturulan komisyonun yaptığı müzakereler sonucunda Niş zabtiye alayından bir bölüğün *idare-i mahalliyeye sekte getirilmeden* lağvedilerek polis sınıfında tahsildarlar tertibi, bu uygulamanın başka mahallerde de icrasına başlanması ve zabtiyeye dair mevcut kanun ve nizamnamelerin icab eden yerlerinin ıslahı uygun görülmüştür.⁷³ Yine bu karara göre, Meclis-i Muhasebe-i Maliye'den münasip bir kişinin seçilerek bu “polis bölüğüne” tayin edilmesine karar verilmiştir.⁷⁴ Yukarıda belirtildiği gibi, tahsildarlık uygulamasının başka mahallerde de uygulanması Babialı tarafından uygun bulunmuştu. Bu karar 23 Haziran 1863 tarihli bir emirname ile diğer vilayetlere de bildirilmiştir. Böylece, Niş'ten başka Vidin, Silistre, Edirne, Yanya, Rumeli, Filibe,

⁶⁷ Korkmaz, a.g.t., s.91.

⁶⁸ Korkmaz, a.g.t., s.91.

⁶⁹ BOA, A.MKT.MHM, 262/100 (H.21 Zilka'de 1279/ 10 Mayıs 1863); A.MKT.MHM, 265/18 (H.19 Zilhicce 1279/ 06 Haziran 1863).

⁷⁰ “... Niş Valisi devletlü paşa hazretlerinin Üsküb Mutasarrıfı saadetlü paşa hazretleriyle müştereken tevarüd eden tahrirati melfuf pusula ile beraber manzur-ı ali-i daveraneleri buyurulmak üzere leffen irsal kılındı”. BOA, A.MKT.MHM, 262/100, (H.21 Zilka'de 1279/ 10 Mayıs 1863).

⁷¹ “.. İşbu teşkilin tasavvur olunan tahsildaran bölüğü hakkında dermeyan olunan mütalaat-ı devletleri pek güzel bir usul olub bunun tamimi muhassenatı mucib olduğuna mebni nezd-i celil-i hidivilerinde dahi tensib buyurulur ise icraat-ı umumiyesine bakılmak üzere şeref-sünuh olacak mütalaat-ı isabet-ade-i daveranelerinin işarı ...”, BOA, A.MKT.MHM, 262/100 (H.21 Zilka'de 1279/ 10 Mayıs 1863).

⁷² BOA, A.MKT.MHM, 262/100 (H.21 Zilka'de 1279/ 10 Mayıs 1863).

⁷³ A.MKT.MHM, 265/18 (H.19 Zilhicce 1279/ 06 Haziran 1863).

⁷⁴ A.MKT.MHM, 265/18 (H.19 Zilhicce 1279/ 06 Haziran 1863).

Selanik, Tırhala, Hersek, Bosna, İşkodra, Tolçı⁷⁵ gibi Rumeli eyalet ve sancaklarında da tahsildarlık işlerinin zaptiye askerinden alınıp müstakil tahsildarlara verilmesine karar verilmiştir. Ancak bazı eyaletlerde, yeni kurulacak olan tahsildar teşkilatına tahsisat ve eleman sağlamak amacıyla zaptiye bölüklerinin nefer sayısının azaltılmasına, asayişin aksayacağı gerekçesiyle olumlu bakılmamıştır.⁷⁶

Bu görev ayırımından sonra, piyade ve süvari bölüklerinden oluşan Niş zaptiye alayının üstlendiği muhafaza, tahsil ve teftiş işleri müstakil memurlara verilmiş ve bundan sonra zaptiye askerleri “asâkir-i teftîşîyye”, “zaptiye” ve “tahsildarlar” sınıfı olarak üç kısma ayrılmıştır. Bu durum zaptiye askerlerinin asli görevlerinde daha iyi duruma gelmelerini sağladığı gibi⁷⁷, vergi tahsil işlerinin de daha düzenli yürütmesine imkân vermiştir.

Yeni oluşturulacak tahsildarlık teşkilatında zaptiyeden lağvedilecek süvari neferlerinin istihdam edilmesi kararlaştırılmıştı. Bunun en önemli sebebi hazineye yük olmalarını engellemek olduğu kadar, okur- yazar ve tahsil işlerinde güvenilir kişilerin az olmasıydı.⁷⁸ Ayrıca zaptiyenin alt birimi olacak şekilde teşkilatlanacak olan tahsildar sınıfının maaşları, Niş eyaleti zaptiye alayı süvarisinden ve Üsküb eyaleti zaptiye alayı piyadelerinden birer bölük ilga edilerek ve artık lüzumu kalmayan “rüsûm-ı mîriye” tahsil memurları lağvolunarak karşılanmış, hazineden hiç para çıkmamıştır.⁷⁹

Tahsildarlık uygulamasının başlamasıyla vergi tahsilinin sivilleştirilmesi, devlete ait vergilerin gelir kaybı olmadan doğrudan tahsil edilmesi ve yerel mali teşkilatın oluşturulması konusunda önemli bir adım atılmış sağlanmış oluyordu.

1864 yılına gelindiğinde Midhat Paşa, Niş, Vidin ve Silistre'nin birleştirilmesiyle oluşturulan ve merkezi Rusçuk olan Tuna Vilayeti⁸⁰ valiliğine tayin edilmiştir. Vilayet sistemine geçişte pilot bölge olarak düşünülen ve başarılı olduğu takdirde diğer bölgelerde de uygulanması amacıyla kurulan yeni vilayetin idaresinin Midhat Paşa'ya verilmesinin

⁷⁵ BOA, A.MKT.UM, 674/48 (H.10 Haziran 1279/22 Haziran 1863).

⁷⁶ Nadir Özbek, “Abdülhamid Rejimi, Vergi Tahsildarlığı ve Siyaset, 1876-1908”, *Doğu Batt*, S. 52, 2010, s.159-197.

⁷⁷ A.MKT.MHM, 310/31 (H.28 Rebiu'l-evvel 1281/31 Ağustos 1864).

⁷⁸ Özbek, a.g.m., s.159-197.

⁷⁹ Korkmaz, a.g.t., s.92.

⁸⁰ Tuna Vilayeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Selimoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995; Kadir Acar, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdârî Reform Denemesi: Tuna Vilâyeti (1864-1867)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, 317 s.

sebebi Niş'te önemli ve çok başarılı işlere imza atmış olmasındandır. Hatta bu başarılı uygulamalarını Vilayet Nizamnamesi'ne esas almak ve konuyu birlikte müzakere etmek üzere İstanbul'a çağrılarak⁸¹ Sadrazam Fuat Paşa ile birlikte 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin hazırlanmasında bizzat bulunmuştur.⁸² 13 Ekim 1864 tarihinde Tuna Vilayeti valiliğine atanan Midhat Paşa, Niş'te gerçekleştirmiş olduğu ıslahatları burada da uygulamaya koymuştur.⁸³ Kısa sürede Rusçuk, Vidin⁸⁴, Tolçı⁸⁵, Sofya, Tırnova ve Varna sancaklarında da tahsildarlar görevlendirilerek tahsildarlık Tuna Vilayeti dahilinde yaygınlaştırılmış ve vergilerin bu memurlar gözetiminde toplanması sağlanmıştır.

Midhat Paşa, vilayette yeniden emlak sayım ve tespiti yaptırmış, emlak vergisi de dahil olmak üzere ana vergi kalemleri için bir talimatname hazırlayarak vergilerin taksitlendirilmesini sağlamıştır.⁸⁶ Eda tezkeresi uygulaması sayesinde vergilerin tahsil edilmesinde önemli bir başarı elde edilmiştir. Öyle ki vilayetteki 1865 yılına ait vergiler tamamen tahsil edilmiş, gelecek yıla tek bir kuruş vergi bırakılmamıştır. Bütün bunlar sonucunda vilayetin yıllık gelirlerinde büyük bir artış olmuş ve 1866 yılı itibariyle bir yıllık geliri 300.000 keseğe çıkmıştır.⁸⁷

Bu arada belirtmek gerekir ki Sadaret, Midhat Paşa'dan vilayet merkezindeki daire ve kalemlerin usul ve işlemlerinin nasıl yürütüldüğünü ayrıntılı şekilde anlatan bir tarifname hazırlamasını istemişti.⁸⁸ Midhat Paşa'nın ayrıntılı bir şekilde hazırladığı doksan iki bendden oluşan tarifnâme⁸⁹ incelenmiş ve Maârif Nezâreti tarafından lüzumu kadar nüsha

⁸¹ Hüdayi Şentürk, "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuatına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Layiha", *Belleten*, C. LIX, S. 226, Ankara 1995, s.715-737.

⁸² Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, s.99-111.

⁸³ Bekir Koç, "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilâyetlerindeki Yenilikçi Valiliği", *Kebikeç*, S. 18, 2004, s. 407-415.

⁸⁴ BOA, MVL, 1071/48 (H.10 Şaban 1280/20 Ocak 1864).

⁸⁵ BOA, MVL, 968/45 (H.24 Rebiu'l-evvel 1280/8 Eylül 1863).

⁸⁶ Koç, a.g.t., s.39.

⁸⁷ Talat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi", *İdare Mecmuası*, Yıl 13, S.142, 1940, s.1466-1550.

⁸⁸ A.MKT.MHM, 353/69 (H.28.11.1282/14 Nisan 1866).

⁸⁹ Y.EE, 36/9 (H.07 Zilhicce 1282 /23 Nisan 1866) "Tuna Vilâyeti'nin Hâvi Olduğu Yedi Kâim-i makâmlık Maiyyetinde Bulunan Me'murîn, Meclis ve Aklâm Vesâireden Başka Olarak Merkez-i İdâre Olan Dâire-i Vilâyetde Mevcud Meclis ve Aklâm vesâir Me'murîn Mahalleriyle Her Birinin Şimdiye Kadar Te'sis İdebilmiş Olan Vezâif ve Kavâid ve Muâmelâtını İcmalen Beyan İder Tarifnâmedir" başlığını taşıyan Tarifnamenin 90, 91 ve 92. maddeleri tahsildarlarla ilgili olup, söz konusu tarifnamede tahsildarların Zabtiye alaybeyine bağlı bir birim olduğu görülmektedir. Bu tarifname daha sonra vilâyet idaresi ile ilgili diğer

bastırılarak, uygulanmak üzere diğer vilâyetlere de gönderilmesine karar verilmişti.⁹⁰ Zaten, Tuna Vilayeti'nden gelen layihalar Bâbîâli tarafından “bir yerin hâli diğer yerlere mutâbık değil ise de mevadd-ı mühimme ve te’sîsât-ı cedide hakkında ma’lûmât” vermesi ve “numûne-i icrâât” tutulması amacıyla o sırada yeni kurulmakta olan Edirne, Bosna, Halep, Suriye, Erzurum ve Trablusgarb vilayetlerine gönderilmekteydi.⁹¹ Bu layihalarda tahsildar sınıfıyla ilgili maddeler de bulunmaktaydı. Böylece Tuna Vilayeti haricinde Bosna, Suriye, Halep, Hüdavendigâr ve Prizren vilayetlerinde de tahsildarlık işleri zaptiye askerinden alınarak müstakil tahsildarlara devredilmiştir.

Tahsildarlar

Vilayetlerde istihdam olunacak tahsildarların vazifelerini ve çalışma usûllerini düzenleyen dokuz maddelik talimatta⁹² tahsildarların kimler arasından ve nasıl seçileceği, kendilerinde aranacak özellikler, nerelerde görev alacakları, uniformaları, maaşları, görev ve sorumluluklarına dair bilgiler yer almaktadır. Talimatın ikinci bendinde belirtildiğine göre tahsildarlar, her sancak merkezi için birer kişi sancak baştahsildarı unvanıyla mutasarrıfı olan kasabalarda; sancak baştahsildarı dışındakiler ise kaza baştahsildarı unvanıyla kaymakamlığı bulunan kasabalarda bulunacaklardı. Bir de yine sancak merkezlerinde süvari ve piyade olmak üzere iki gruptan oluşan ikinci sınıf statüsünde tahsildarlar görevlendirilmişti. İkinci sınıf tahsildarlar birinci sınıf tahsildarlar ile sancak baş tahsildarlarına tabi olacaklardı. Tahsildarların tümü buldukları kaza kaymakamına bağlıydı.⁹³

Yine aynı talimatnameden, tahsildarların yirmi yaşından büyük ve herhangi bir hastalığı ya da sakatlığı olmayan kişiler arasından seçildiği anlaşılmaktadır. Hükümet işinde istihdama elverişli ve yeterli olmak, şahsi hal ve hareketlerde uygunluk tahsildarların seçiminde kendilerinde aranan diğer niteliklerdendir. Ayrıca mutlaka Türkçe yazı yazmak ve defter yapmasını bilmek gerekmektedir. Tahsildar seçilecek kimselerin güvenilir

mevzuatla birlikte bir kitap halinde yayınlanmıştır. *Vilâyetlerin İdâre-i Mahsûsası ve Nizâmâtının Suver-i İcrâiyesi Hakkında Ta’limat-ı Umûmiyedir*, Matbaa-i Amire, 23 Rebi’ü'l-evvel 1284 (25 Temmuz 1867).

⁹⁰ A.MKT.MHM, 353,69 (H.28 Zilka'de 1282/14 Nisan 1866).

⁹¹ Korkmaz, a.g.e., s.113.

⁹² Emvâl-i Mîrîye Tahsilâtı İçin İstihdâm Olunacak Tahsildarların Sıfat ve Hareketleri ve Veza’if-i Me’mûriyetleri Hakkında Ta’limâtdır”, *Vilâyetlerin İdâre-i Mahsûsası ve Nizâmâtının Suver-i İcrâiyesi Hakkında Ta’limat-ı Umûmiyedir*, Matbaa-i Amire, 23 Rebi’ü'l-evvel 1284 (25 Temmuz 1867), s.,131-135; *Düstur*, Tertip I, C.2, (18 Safer 1284/21 Haziran 1867), s.58-60.

⁹³ a.g.t., 7. madde.

kefil ve senet vermek hususlarını da yerine getirmesi gerekmekteydi. Bu niteliklere sahip olan Müslüman ve Gayrimüslim tebaadan mahallerince münasip görünenler tahsildarlığa seçilebileceklerdi.⁹⁴ Tahsildarların seçilmesi mahallerince zabitlerin de rızası ve nezaretiyle yapılyordu.⁹⁵

Sancak ve kaza baştahsildarlarının ve piyade sınıfının setri ve pantolon; süvari sınıfının ise potür ve cepken giymeleri kararlaştırılmış, ayrıca elbiselerinin sınıflarına göre birbirinden farklı renkte olmak üzere çuha veya abadan olması istenmişti. Bu elbise ile kılıç kayışı, defter, çanta ve sairenin masrafı her ay maaşlarından kesilecek olup, süvari sınıfının silah, at ve diğer malzemeleri kendileri tarafından temin edilecekti.⁹⁶

Kazalarda bulunan tahsildarların vazifelerini tam olarak yerine getirdikleri kaymakam tarafından tasdik edilirse, her ay başında maaşları senetle mahalli mal sandığından verilerek; o kazada görev yapan zabtiye askerlerinin aylık defterlerine kaydedilecekti.

Sancak baştahsildarları ve birinci sınıf tahsildarlar tahsil etmekle yükümlü oldukları vergileri, kendilerine verilen numunedeki şekline uygun olarak bir deftere kaydedeceklerdi. Bunlar, her kazanın rüsum-ı miriyyesini sancak merkezlerinde mal müdürlerinin ve kazalarda da kaymakamların nezaretinde tahsil edeceklerdi. Sancak ve kazalarda sandık eminleri ve hesap kâtipleriyle birlikte bulunup, taksit zamanı gelmiş alacakları takip etmek, kaymakama haber vermek, ödemeler yapıldıkça her mahalle ve köyün teslimatını kaydetmek, vergi, iane ve aşardan taksit zamanı geçmiş köylere giderek tahsilat yapmak, rüsum-ı miriyye jurnal ve defterlerini yapmak asli vazifelerindendi. İkinci sınıf tahsildarlar da sancak baş tahsildarları ve birinci sınıf tahsildarların idare ve kumandasında bulunacaklardı.⁹⁷

Her kazadaki köy ve mahalleler süvari veya piyade tahsildarlarının mevcuduna göre iki veya üç (daha fazla ya da az) kol ve cihetlere bölünerek her kol ikişer tahsildara verilecekti. Kasabadaki mahalleler de lüzumuna göre piyade tahsildarlara tahsis olunacaktı. Her tahsildarın memur olduğu kaç köy ve mahalle varsa her birinin vergi, iane ve aşarının miktarını ve taksitlerinin durumunu, taksitler ödendikçe defterlere kaydedeceklerdi.

Tahsildarlardan hangi sınıftan olursa olsun görevini layıkıyla yerine getirmeyenler, önce uyarı alır, tekrar etmesi durumunda ise bir aylık maaşları ceza olarak kesilirdi. Bu durum üçüncü defa tekrarlandığında ise

⁹⁴ a.g.t., 1. madde.

⁹⁵ Y.EE. 36/9, (H.07 Zilhicce 1282/23 Nisan 1866), Tarifnâme, 92. madde.

⁹⁶ a.g.t., 3. madde.

⁹⁷ a.g.t., 5. madde.

memuriyetten alınırlardı. Böyle bir durum meydana geldiğinde Meclis-i İdare'de durum tetkik edildikten sonra mutasarrıflıktan izin alınarak gereği yapılacaktı.

Bir aylık para cezası alan tahsildarlardan tahsil edilen bu meblağ, sancak merkezine gönderilerek merkez odasında emanete alınacaktı. Sene sonunda ise o kazanın tahsildarları arasında -hizmet ve gayretleri derecesine göre- paylaşılacaktı. Bu tür işlemlerin kayıtları da yıl sonunda vilayet merkezine gönderilecekti. Ayrıca diğer kusur, kabahat veya cinayet gibi suçlar işlemleri halinde *-hüküm-i kanun ne ise-* o uygulanacaktı.⁹⁸

Söz konusu talimata göre tahsildarlar vazifeleri karşılığında ücret aldıklarından tahsilat işlerinden başka işlerde çalışmaları veya başka bir memuriyetle istihdam olunan bir memura tahsildar maaşı aldırarak gibi bir durumla karşılaşılması halinde, görevi süresince verilen maaş, o mahallin mülkiye memurlarına tazmin ettirilecektir.⁹⁹

Talimatnamede son olarak köylere giden tahsildarların gittikleri yerlerde, o mahallin rayicine göre meclis idaresinin belirlediği fiyatlara uymaları, köylerde aldığı yiyecek ve yem parasını ödemeyen veya belirlenen meblağı vermeyen tahsildarların, paraları alındıktan sonra cezalandırılacağı bildirilmekteydi.¹⁰⁰

Vilayet dahilinde bulunan mahallerde önceleri iki yüz seksen tahsildar olduğu halde, 16 Zilka'de 1282 (2 Nisan 1866) tarihli Tuna Gazetesi'nde yer alan Midhat Paşa'nın konuşmasından anlaşıldığı üzere sayıları yüz doksana indirilmişti.¹⁰¹ Bunlar kazalarda bulunan birer piyade baş tahsildar, piyade tahsildarlar ile her kazanın malının miktarına göre sayıları 2 kişiden beş kişiye kadar çıkabilen süvari tahsildarlar olmak üzere üç sınıftan oluşmaktaydı. 1285 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesi'nde¹⁰² ise tahsildarların sayısı aşağıdaki tablodaki gibidir:

⁹⁸ a.g.t., 7. madde.

⁹⁹ a.g.t., 8. madde.

¹⁰⁰ a.g.t., 9. madde.

¹⁰¹ Tuna, H. 16 Zilkade 1282 (2 Nisan 1866), nu, 58; "Midhat Paşa vergileri taksitlere bölmüş, kimin ne zaman ve ne kadar vergi vereceğini belirten edâ tezkireleri hazırlamıştır. Halktan ilgi gören bu uygulama sayesinde vilayet tahsildar sayısı iki yüz seksenden yüz doksana indirilmiştir". Adem Korkmaz, a.g.t., s.156.

¹⁰² Salname-i Vilayet-i Tuna, 1285, s.103; İlki 1285 (24 Nisan 1868-12 Nisan 1869) yılına ait olan Tuna Vilayeti Salnamesi'nin sonuncusu 1294 (16 Ocak 1877-4 Ocak 1878) yılında çıkmış olup, toplamda 10 adettir.

Sınıf-1 Tahsildar					
	Reis-i Tahsildar	Kaza Başı	Sınıf-1 Piyade	Sınıf-1 Süvari	Toplam
Ruşçuk Sancağı	1	8	4	21	34
Vidin Sancağı	1	6	1	19	27
Niş Sancağı	1	5	2	20	28
Sofya Sancağı	1	7	2	22	32
Tırnova Sancağı	1	4	1	14	20
Varna Sancağı	1	4	1	8	14
Tolçı Sancağı	1	5	1	12	19
Toplam	7	39	12	126	174

İmparatorluk geneline yayılan tahsildarlık uygulamasını düzene koymak üzere, yukarıda bahsi geçen talimattan başka talimat ve nizamnameler de yayınlanmıştır. 26 Nisan 1871 yılında dokuz maddeden oluşan “*Emval-i Miriye Tahsilatı İçin İstihdam Olunacak Tahsildarların Sıfat ve Hareketleri ve Vezaif-i Memuriyetleri Hakkında Talimat*” hazırlanmıştır. Önceki talimatnamenin aynısı olan bu talimatın birinci maddesine “*Karar-ı ahir hükümünce tahsilat için mahsus memur istihdamından sarf-ı nazar kılınmış olmağla ve vazifeleri asakir-i zaptiyyeye ilave-i memuriyet edilmiştir*” şeklinde bir not düşüldüğü görülmektedir. Bu da 1871 talimatnamesinden itibaren vergi tahsil işlemlerinde tahsildarlardan vazgeçilerek yine eski uygulamaya dönüldüğü anlamına gelmektedir. Ancak, *ilave-i memuriyet* tabiri ile zabtiyenin asıl görevi olan asayiş görevinden tahsil görevinin ayrılacağı anlaşılabilir.¹⁰³ Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere Midhat Paşa'nın hayata geçirdiği tahsildarlık uygulaması Ocak 1872 tarihli bir irade ile Suriye, Bosna, Hüdavendigar, Prizren ve Tuna vilayetlerinde lağvedilmiştir.¹⁰⁴ Ancak, tahsildarlığın, ülke genelinde standart bir şekilde uygulanmadığı gibi, bazı yerlerde lağvedilip, bazı yerlerde devam ettiği de görülmektedir.

¹⁰³ Nadir Özbek, "Abdülhamid Rejimi, Vergi Tahsildarlığı ve Siyaset, 1876-1908", *Doğu Batı*, S. 52, 2010, s. 159-97.

¹⁰⁴ BOA., İ.DH., Dosya No: 644, Gömlek No: 44770, (H.22 Şevval 1288/ 4 Ocak 1872).

1871 Talimatnamesi'nden sonra "*Tahsil-i Emval-i Miriye Hakkında Talimat*"¹⁰⁵ adında bir talimat daha yayınlanmıştır. 1 Mayıs 1875 tarihli on beş maddelik bu talimatta tahsilat yoklamacıları adı verilen bir görevliden bahsedilmektedir. Bunlar, vergiyi toplamakla değil, verginin kabzımallar (muhtarlar) tarafından zamanında toplanması için çalışmaktaydılar. Talimatta belirtildiğine göre, her kazada ihtiyaca göre süvari olarak birer veya ikişer; vilayet, mutasarrıflık ve kaymakamlık merkezi olan şehir ve kasabalarda ise bunlara ilave olarak birer piyade yoklamacı istihdam edilecekti.

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde siyasi ve ekonomik şartlar yeniden sivil vergi tahsildarlığı uygulamasına dönülmesini zorunlu kılmıştır. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle memleketin en önemli sorunlarından olan maliye ile ilgili düzenlemelere hız verildiği görülmektedir. Devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergilerin sorunsuz tahsil edilmesi, vergi tahsil işlerinin zaptiyeden alınarak tahsildarlara verilmesi ve vergi kaynaklı toplumsal hareketlerin önüne geçilmesi amacıyla vergi tahsilinin ıslahına lüzum görülmüştür. Bu amaçla vergi tahsili ve 1871 Nizamnamesi ile görevleri zaptiyeye devredilen tahsildarlarla ilgili düzenlemeler yeniden gündeme gelmiş, çeşitli tarihlerde talimat ve nizamnameler çıkarılmak suretiyle sivil bir vergi tahsildarlığı oluşturulması yoluna gidilmiştir.

Bu nizamnamelerden ilki 1879 tarihli olup, 1886, 1894 ve 1902 yıllarında da vergi tahsiliyle ilgili nizamnameler ilan edilmiş, zaman zaman bazı maddeler eklenmiş veya düzeltilmiştir.

10 Kasım 1879 *Tahsil-i Emval Nizamnamesi*¹⁰⁶ önceki nizamnamelerden daha kapsamlı bir yapı arz etmektedir. Kırk bir madde ve iki bâbdan oluşan nizamnamenin birinci bâbı tahsildarlar ile kaza ve liva sertahsildarları, seçilmeleri, görevleri, mükâfat ve mücâzaları (ceza) hakkında olup, ikinci bâb kabzımallarla ilgilidir. Nizamnameye kısaca göz atacak olursak, her vilayet ve liva merkezi olan kazalarla, bunlara bağlı kazalarında birer *sertahsildar* ve bunların maiyetinde kazanın büyüklüğüne ve emvalinin derecesine göre birer *piyade*, ikişer veya daha fazla *süvari tahsildar* olacaktı. Sertahsildarlar taşraların merkezinde mal müdürlerine, bunlara bağlı kazalarda ise mal memurlarına bağlı olacaktı.¹⁰⁷ Kaza sertahsildarlarından başka bir de vilayet merkezi olan livalar ile bunlara bağlı livalarda birer *liva sertahsildarı* olacaktı. Bunlar vilayet merkezlerinde umur-ı maliye

¹⁰⁵ Düstur, I. Tertip, C.3 (H.25. Rebiu'l-evvel 1292/ 1 Mayıs 1875), s. 269-271.

¹⁰⁶ "Tahsil-i Emval Nizamnamesi", *Düstur*, I. Tertip, C.4, (H.25 Zilkade 1296/10 Kasım 1879), s. 382-392.

¹⁰⁷ a.g.n., 1. madde.

müdürlerinin, buralara bağlı liva merkezlerinde ise mal müdürlerinin refakatinde görev yapacaklardı.¹⁰⁸ Nizamnamenin üçüncü ve dördüncü maddelerinde sertahsildarlar ile süvari ve piyade tahsildarlarda aranacak nitelikler açıklanmıştır. Önceki talimatlardan daha ayrıntılı şekilde açıklanan bu nitelikler okuma yazma bilmek, bir köy veya mahallenin hesaplarını teftiş edebilecek kadar hesap bilmek, yirmi yaşından küçük ve elli yaşından büyük olmamak, sicilinin temiz olması ve bulunduğu kazanın yönetici veya mal memurlarından birinin akrabası olmamak, liva sertahsildarları içinse bir liva mal müdürlüğünü idare edecek kadar hesap bilmektir. Tahsildar olabilmek için bu şartları taşımak gerekmektedir. Liva sertahsildarları Maliye Nezaretince, kaza sertahsildarları ile piyade ve süvari tahsildarlar kaza meclisi idarelerince seçilirlerdi. Nizamnamedeki diğer farklılık ise *tahsildariye* uygulamasıdır. Nizamnamenin on, on bir ve on ikinci maddelerine göre tahsildarlar tahsil olunan verginin senelik toplamından yüzde hesabıyla belli bir tahsildariye alacaklar ve hiçbir sebeple bundan başka bir şey talep etmeyeceklerdi. Bu tahsildariyenin yüzde kırkı süvari tahsildarlara, yüzde on beşi piyade tahsildarlara, yüzde yirmi beşi kaza ve yüzde yirmisi liva sertahsildarlarına ait olacaktı. Görevlerini aksatan ya da suiistimal eden tahsildarlar, sertahsildarlar tarafından ilkinde uyarılacak, ikincisinde bir aylık tahsildariyesi kesilecek, üçüncü defasında görevinden alınacaktı. İşledikleri suça göre ceza kanunnamesi hükümlerince yargılanacaklardı.¹⁰⁹ Nizamnameye göre vergi tahsilatıyla yine kabzımallar yani muhtarlar ilgilenecekti. Bu nizamname, 1875 tarihli talimatla kabzımal veya muhtarların hesaplarının teftişi görevini üstlenen tahsilat yoklamacılarını kaldırarak, söz konusu görevi piyade ve süvari tahsildarlara vermektedir. Bir çeşit teftiş memuru gibi tarif edilen tahsildarlar, muhtarlar, yani kabzımallar tarafından verginin zamanında toplanarak gecikmeden mal sandığına aktarılmasını sağlayan görevli durumundaydı.¹¹⁰ Kabzımallar taksiti geldiği halde vergisini vermeyenler olursa durumu tahsildarlara bildirir, tahsildarlardan bir yardım göremezlerse tahsildarları sertahsildara şikayet edebilirlerdi.¹¹¹ Bu nizamnamesine göre tahsildarların toplamakla görevli olduğu vergiler emlak ve akar vergisi, bedel-i askeri ve arazi vergisiydi. 1879 Nizamnamesi ile tahsildarlar mal memurlarına bağlanarak, zaptiyenin vergi tahsili dışında tutulması amaçlanmışsa da zamanla bunun mümkün olmadığı görülmüş, aşağıda açıklanacak olan 1886 Nizamnamesi'nde görüleceği gibi tahsildarlar yeniden zaptiyeye bağlı hale gelmiştir.

¹⁰⁸ a.g.n., 2. madde.

¹⁰⁹ a.g.n., 26, 27, 28, 29. maddeler.

¹¹⁰ Özbek, a.g.m., s. 159-97.

¹¹¹ a.g.n., 39 ve 40. maddeler.

Bir sonraki nizamname ise 1886 yılında yürürlüğe girmiştir.¹¹² Bu nizamnamede de durum değişmemiş, vergilerin tahsili işi yine köy ve mahalle kabzımallarına yani muhtarlara bırakılmıştır. Tahsildarlar ise nizamnamenin yedinci maddesinde belirtildiği üzere, piyade tahsildarları şehir ve kasaba; süvari tahsildarları ise köy kabzımallarının vergileri tahsili ile mal sandıklarına teslim edip etmediklerini teftiş, tahsilatta rehabet gösteren kabzımallar ile borcunu vermeyenleri takip vazifesi ile mükellef tutulmuşlardı. Başka bir işte istihdam edilmeleri yasak olan tahsildarlar doğrudan zaptiyeye bağlıydı. Tahsildarların tahsiline yetkili oldukları vergiler nizamnamenin sekizinci maddesinde şu şekilde belirtilmiştir.

- 1- Emlak ve akar vergisi
- 2- Arazi vergisi;
- 3- Yerli ve yabancı esnaf temettü vergisi;
- 4- Varidat-ı öşriyenin arazi üzerine tevzi ve taksim olunmuş olan kısmı ve güveri tabiriyle bedele tahvil olunan aksamı
- 5- Gayrimüslim ahalinin bedelat-ı askeriyesi
- 6- Masarif-i tahririye karşılığı
- 7- Tapu hasılatı;
- 8- Bu yedi çeşit tahsisatın geri kalanı

Tahsildarlar yukarıda sıralanan sekiz çeşit vergiyi tahsil edecekler ve hesaplarını defterlerinde ayrı ayrı yürüteceklerdi. 1886 Tahsil-i emval Nizamnamesi'nin tahsildarların tahsil etmekle yükümlü oldukları vergileri tek tek açık bir şekilde belirtmesi bakımından bir önceki nizamnameden farklılık göstermektedir.

Bir sonraki nizamname olan 1894 Tahsil-i Emval Nizamnamesi¹¹³ ise kendisinden önceki 1886 Nizamnamesi'yle çok benzemektedir. “*Vesait-i tahsilîyenin kazanın büyüklüğüne ve emvalin durumuna göre tayin kılınmak üzere asakir-i zaptiyeye ilaveten piyade ve süvarilerden mürekkep olarak teşkil olunacak tahsildar bölükleri ile her karye ve mahallede birer kabzımallardan ibarettir ve işbu kabzımallar muhtarlardır*” ibaresinden anlaşılacağı gibi bu nizamname de tahsildarlar yine sivilleştirilmemiştir. Otuz maddelik nizamnamenin beşinci maddesi incelediğinde tahsil-i emval işiyle meşgul olacak bir komisyondan söz edildiği görülmektedir. Kazalarda kaymakamların başkanlığında mal müdürü, ihtiyaç halinde muavini, tapu kâtibi ile bölük ağasından; livalarda mutasarrıfın başkanlığında muhasebeci,

¹¹² “Tahsil-i Emval Nizamnamesi”, *Düstur*, 1. Tertip. C.5, (H.19 Muharrem 1304/17 Ekim 1886) s.644-652.

¹¹³ “Tahsil-i Emval Nizamnamesi”, *Düstur*, 1. Tertip. C.6, (H.01 Şaban 1311/7 Şubat 1894), s.1461-1466.

vergi memurları, defter-i hakani memurları ile tabur ağasından; vilayetlerde ise valinin başkanlığında defterdar, vergi müdürü, defter-i hakani memuru ve alay beyinden oluşacak bu komisyon haftada iki kere toplanacaktı. Önceki nizamnameden farklı olarak vergi taksimi işini üstlenen muhtar veya köy ihtiyar heyetleri yerine, kaza mal memurları görevlendirilmişti. Bunlar tarafından her mahalle ve köyün vergi miktarını belirleyen *top sergileri* ile şahısların payına düşen vergi miktarını içeren vergi tezkereleri ve bedel-i askeriyenin suretini içeren müfredatlı defterler tahsil bölükleri aracılığıyla senet karşılığında muhtarlara teslim edilecekti. Nizamnamenin, kendinden önceki nizamnamelerden diğer farkı da vergi borcunu ödemeyenlere hapis cezası verilmesini gündeme getirmiş olmasıdır. Tahsildarların tahsil etmekle yükümlü olduğu vergiler de yine 1886 Nizamnamesi'nde olduğu gibi aynen sıralanmıştır. Bu nizamnamede de vergilerin mahalle ve köylerde bilfiil toplanması işi muhtarlara verilmiştir.

Son olarak sözünü edeceğimiz *1902 Tarihli Tahsil-i Emval Nizamnamesi*¹¹⁴ ise hazırlanışı ve içeriği bakımından diğer nizamnamelerden farklılık göstermektedir. Bilindiği gibi, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi Ermeni nüfusun belli bir ağırlığa sahip olduğu Doğu Anadolu vilayetlerinde¹¹⁵ Avrupa devletlerinin denetiminde idari reformlar yapılmasını öngörmekteydi. Özellikle 1894 Sason olayları sonrasında dış baskıların etkisiyle doğu vilayetlerinde yapılması zorunlu hale gelen Anadolu Islahatı çerçevesinde vergilerin tahsilinde kolluk kuvvetlerinden vazgeçerek¹¹⁶ iyileştirmeler yapılması kaçınılmaz hale gelmişti. Bunun üzerine, Vilayât-ı Sitte'de uygulanacak bir ıslahat layihası hazırlanmış ve uygulamak üzere Ahmet Şâkir Paşa 27 Haziran 1895 tarihinde olağanüstü yetkilerle Anadolu Vilayât-ı Umum Müfettişliği görevine atanmıştı. 22 Eylül 1896 tarihinde Hicaz dışındaki bütün vilayetleri kapsamak üzere 22 maddelik bir başka ıslahat layihası daha hazırlanmış ve böylece vergi tahsildarlığının da içinde olduğu yenilikler tüm imparatorlukta uygulanmaya başlamıştı.¹¹⁷ Vergilerin tahsilinin pek mümkün olmadığı Vilayât-ı Sitte'de¹¹⁸, bundan sonra ıslahat layihası kararlarına göre tahsildar tayin

¹¹⁴ "Tahsil-i Emval Nizamnamesi", *Düstur*, 1. Tertip, C.7, (H.08 Zilhicce 1319/18 Mart 1902), s.831-849.

¹¹⁵ Vilayet-i Sitte: Erzurum, Mamüretü'l Aziz, Bitlis, Van, Sivas ve Diyarbekir.

¹¹⁶ Nadir Özbek, "Anadolu Islahatı," "Ermeni Sorunu" ve Vergi Tahsildarlığı, 1895-1908", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, 2009, s. 59-85.

¹¹⁷ Özbek, a.g.m., s. 59-85.

¹¹⁸ Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1839-1899)*, Eren Yay., İstanbul 1993, s.103.

edilecek olup¹¹⁹, jandarma tahsildarlarının yerine yeni tahsildarlar istihdam edilecekti.¹²⁰

1902 Nizamnamesi incelendiğinde önceki nizamnamelerden farklı olarak vergi tahsilatının tamamen tahsildarlara bırakıldığı görülmektedir. Nizamnamenin üçüncü maddesindeki ibareye göre vergi tahsilatı her kazanın büyüklüğüne, emvalin ve mükelleflerin miktarına göre tayin olunacak piyade ve süvari tahsildarlarından ibaret olup, dokuzuncu maddeye göre jandarmaların tahsilata müdahaleleri kesinlikle yasaktır. Ancak ihtiyaç durumunda güvenlik için tahsildarların yanına jandarma verilebilecektir. Yine üçüncü maddeye göre, kazaların büyüklüğüne göre bir veya iki *tahsilat müfettişi* bulundurulacaktı. Ayrıca, merkezi vilayette ikişer; liva merkezlerinde birer *kâtip* tahsilatın hesap işleri için istihdam edilecekti. Tahsilat müfettişleri vilayet tahsilat komisyonunun kararı ve defterdarların bildirmesi üzerine Hazine-i Celile'nin onayı ile, tahsildarlar ise kaza tahsilat komisyonlarınınca seçileceklerdi. Tahsildarlara aidat verilecek olup, mahalli en büyük mal memurlarının emri altında olacak ve başka bir işle meşgul olmayacaklardı. Vergi tezkeresi uygulamasının yine devam ettiği bu nizamnamede tahsildarların görevleri, hangi vergileri nasıl tahsil edecekleri, kıyafetleri, maaşları vb. her şey ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Nizamnamenin birinci maddesinde belirtildiği üzere tahsildarların tahsiline memur oldukları vergiler de bir önceki nizamnameden farklılık göstermekteydi. Buna göre tahsildarların tahsiline yetkili oldukları vergi kalemleri aşağıdaki gibi olacaktı.

1. Emlak ve akar vergisi
2. Arazi vergisi;
3. Yerli ve yabancı esnaf temettü vergisi;
4. Gayrimüslim ahalinin bedelat-ı askeriyesi
- 5- İşbu dört çeşit verginin teçhizat-ı askeriye tertibi
- 6- Masarif-i tahririye karşılığı
- 7- Müsakkafât-ı ma'arif hisse-i i'anesi
- 8- Emval-i mezkurenin eski yıllara ait bakayası

Tahsildarlar yukarıda bahsi geçen vergilerden başka 1903 yılından itibaren tahsil edilmeye başlanan vergi-yi şahsiyi de tahsil yetkisine sahipti. Şahsi vergi tahriri yapılan yerlerde söz konusu vergi, Tahsil-i Emval Nizamnamesi uyarınca tahsildarlar tarafından yapılmaktaydı.

¹¹⁹ DH.TMIK.S., 4/15 (H.04 Receb.1314/09 Aralık 1896).

¹²⁰ DH.TMIK.S., 9/14 (H.09 Zilhicce 1314/11 Mayıs 1897).

Tahsildarların vergi tahsilinde bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Tahsil esnasında veya bir köyden diğerine giderken yolda çeşitli saldırılara uğrayan, öldürülen veya gasp edilen tahsildarlar bulunmaktaydı. Örneğin, bir arşiv belgesinde tahsilat için bir köye giden tahsildar ile jandarmaları köye sokmamak için bir tepeden ateş edildiği¹²¹ görülmektedir. Tahsildarların eşkıya tarafından öldürüldüğü ile ilgili pek çok arşiv belgesi bulunmaktadır.¹²² Böyle durumlarda ölen tahsildarın mağdur ailesine yardım edildiği ve maaş bağlandığı görülmektedir.¹²³

Tahsildarlar vergi tahsilinde her zaman özenli davranmıyorlardı.¹²⁴ Bunların görevlerini kötüye kullandıkları ve bazı suçlara karıştıkları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Vazifesi başında küfreden, ahalden usulsüz para toplayan, zimmetine para geçiren tahsildarlar¹²⁵ olduğu gibi, vergi tahsili esnasında halka kötü muamele eden tahsildarlar da bulunmaktaydı. Örneğin, arşiv belgeleri arasında bir tahsildarın beraberindeki askerlerle birlikte köylüleri dövdüğüne dair bilgilere rastlanmaktadır.¹²⁶ Başka bir tarihte ise bir tahsildar ile beraberindeki jandarmaların tahsil esnasında Hıristiyan bir kişiyi döverek ölümüne sebep oldukları, hatta bu sebeple Hıristiyan ahalinin tepki verdiği anlaşılmaktadır.¹²⁷ Yine bir başka tahsildarın zimmetine para geçirmesi nedeniyle yargılandığı, muhakemesinin neticesinde altı ay hapis cezası verilerek memuriyetten azledildiği gibi, istenen miktarı da ödemesine karar verildiği görülmektedir.¹²⁸ Başka bir belgede ise tahsildarın görevlerini ihmal etmesi ve görevini kötüye kullanmasından dolayı kendisine işten el çektirilip, yerine başka birinin görevlendirildiğine rastlanmaktadır.¹²⁹ Diğer bir belgede ise vergi tahsilinde yolsuzluk yapan bir tahsildarın bir kısım vergiyi mal sandığına yatırmadığı ihbar edilmiştir.¹³⁰

¹²¹ DH.ŞFR., 272/44 (R.08 Kanun-ı evvel 1317/13 Aralık 1901).

¹²² TFR.I.MN., 89/8827 (H.07 Safer 1324/29 Mart 1906); TFR.I.KV., 84/8345 (H.05 Muharrem 1323/12 Mart 1905).

¹²³ TFR.I.SL., 6/523 (H.12 Zilhicce 1320/12 Mart 1903); BEO, 2907/218024 (H.23 Receb 1324/12 Eylül 1906).

¹²⁴ A.MKT. MHM., 372/65 (H.06 Ramazan 1283/12 Ocak 1867).

¹²⁵ TFR.I.MN., 87/8675 (H.29 Muharrem 1324/25 Mart 1906); TFR.I.KV., 121/12001 (H.28 Muharrem 1324/24 Mart 1906).

¹²⁶ TFR.I.MN., 88/8769 (H.29 Muharrem 1329/30 Ocak 1911).

¹²⁷ DH.MKT., 2148/93 (H.01 Şaban 1316/15 Aralık 1898).

¹²⁸ TFR.I.SL., 103, 10256 (H.30 S 1324).

¹²⁹ TFR.I.KV., 39/3867 (H.17 Receb 1321/09 Ekim 1903); TFR.IMN, 109/10892 (H.03 Şevval 1324/20 Kasım 1906).

¹³⁰ TFR. I.KV., 25/2440 (H.21 Rebiu'l-ahir 1321/17 Temmuz 1903).

Bu durumun tersinin yaşandığı durumlar da vardı. Örneğin zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle yargılanan bir tahsildarın masum olduğunun anlaşılması¹³¹ ya da görevinden uzaklaştırılan bir tahsildarın, zimmetine para geçirdiğine dair bir kanıt rastlanmadığından memuriyetinin devam etmesinin uygun bulunması gibi olayların da yaşandığı görülmektedir.¹³²

Görevini kötüye kullanan ve cezalandırılan tahsildarlar olduğu kadar, tahsilatı vaktinde ve usulüne uygun olarak yaparak, tahsiline memur olduğu vergilerin tamamını toplayan tahsildarlar da ödüllendirilmekteydi. Örneğin bir belgeden anlaşıldığı üzere, 1908 senesine ait vergi ve bedel-i askeriye tahsilatında artış olduğu için tahsildarlara birer maaş ikramiye verilmesi için ilgili yerin kaymakamlığı bilgilendirilmiştir.¹³³

Tahsildar bölüklerinin devlet emvalinin düzenli olarak toplanabilmesi ve tahsilatın aksamaması için kendilerine ait olmayan görevlerde bulundurulmaları da yasaklanmıştı. Tahsildarların yalnızca umur-ı tahsiliye ile ilgili görevleri yerine getirmeleri gerekmekteydi. Liva zabtiyelerine ait görevlerin liva ve kazalardaki tahsildar bölüklerinde görevli kimseler ile mahalle ve köylerdeki kabzımallara gönderilmesi yasaktı.¹³⁴ Ayrıca, tahsilatın aksamaması için silah altına alınacak tahsildarların görevlerinde bırakılmaları uygun görülmüştür.¹³⁵ Tahsildarlar askerlikten de muaf tutulmuşlardır. Nedeni ise vergi tahsilatının vekaletle yapılan bir iş olmaması nedeniyle askere alınmaları durumunda yerlerine bakacak kimse olmayacağıdır.¹³⁶

Tahsildar maaşları, yaptıkları tahsilat nispetinde aidat verilmesi suretiyle olup¹³⁷ maaşları çoğu zaman yetersizdi. Maaşlarının artırılmasına dair talepte bulunan¹³⁸, birikmiş maaşlarının ödenmesini isteyen¹³⁹, hatta maaşlarının azlığından dolayı istifa etmek isteyen tahsildarlar vardı.¹⁴⁰

¹³¹ TFR.I.MN., 168/16784 (H.06 Cemaziye'l-evvel 1326/06 Haziran 1908).

¹³² TFR.I.KV., 194/19341 (H.07 Rebiu'l-evvel 1326/09 Nisan 1908).

¹³³ TFR.I.KV., 191/19068 (H.08 Safer 1326/12 Mart 1908).

¹³⁴ DH. MKT., 2077/2 (H.04 Rebiu'l-ahir 1314/12 Eylül 1896).

¹³⁵ DH.MKT., 2637/24 (H.26 Ramazan 1326/ 22 Ekim 1908).

¹³⁶ DH.TMIK.S., 18/91 (H.29 Zilhicce 1315/ 21 Mayıs 1898).

¹³⁷ DH.TMIK.S., 18/91 (H.29 Zilhicce 1315/ 21 Mayıs 1898).

¹³⁸ TFR.I.ŞKT., 155/15441 (H.08 Cemaziye'l-evvel 1326/ 08 Haziran 1908).

¹³⁹ TFR.I.ŞKT., 159/15827 (H.18 Cemaziye'l-ahir 1326/18 Temmuz 1908); TFR.I.ŞKT., 159/15828 (H.18.06.1326/19 Temmuz 1908); TFR.I.ŞKT., 153/15201(H.19 Rebiu'l-ahir 1326/21 Mayıs 1908).

¹⁴⁰ TFR.I.KV., 174/17392 (H.07 Şaban 1325/15 Eylül 1907).

Sonuç

Sonuç olarak, ilk defa Midhat Paşa tarafından Niş Vilayeti'nde uygulamaya konan tahsildarlık, Midhat Paşa'nın merkezi bir mali sistem meydana getirmek ve vergi sistemindeki sorunları çözerek vergilerin düzenli ve adil bir şekilde toplanması isteğinden ortaya çıkmıştır. Niş Vilayeti'nden sonra 1864 yılında tayin edildiği yeni kurulan Tuna Vilayeti'nde de bu uygulamanın devam etmesini sağlayan Midhat Paşa, vilayetin artan gelirlerine ve vergilerin daha düzenli toplandığına bakacak olursak uygulamada istediği başarıyı elde etmiş görünmektedir. Kısa sürede pek çok vilayet ve sancakta uygulamaya konan tahsildarlık, sivil bir vergi tahsil yöntemi denemesi olması ve vergi tahsil işlerinin zabtiyenin işi olmaktan çıkması açısından önemlidir. Zabtiyenin vergi tahsili vazifesi tahsildarlara verilmiş olmakla birlikte, ne yazık ki 1902 Tahsil-i Emval Nizamnamesi'ne kadar zabtiyenin bir alt birimi olarak kalmış, bütçe bile ayrılmamıştır. Çoğu zaman muhtarlara refakat eden ya da onları teftiş eden bir görevli durumundadır. Bu nedenle tahsildarlık tam anlamıyla sivilleştirilememiştir. Ancak, yüzyılın sonlarında giderek artan vergi ve vergi tahsili kaynaklı toplumsal hareketler ve dış baskılar sivil vergi tahsildarlığını zorunlu hale getirmiştir. 1902 Tahsil-i Emval nizamnamesi ile zabtiye ve jandarmanın vergi tahsiline karıştırılması yasaklanmış ve tahsildarlık hem sivil hem de daha teşkilatlı hale getirilmiştir.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

- A.MKT. MHM., 372/65 (H.06 Ramazan 1283/12 Ocak 1867).
A.MKT.MHM., 265/18 (H.19 Zilhicce 1279/ 06 Haziran 1863).
A.MKT.MHM., 310/31 (H.28 Rebiu'l-evvel 1281/31 Ağustos 1864).
A.MKT.MHM., 353,69 (H.28 Zilka'de 1282/14 Nisan 1866).
BEO, 2907/218024 (H.23 Receb 1324/12 Eylül 1906).
BOA, A.MKT.MHM., 262/100 (H.21 Zilka'de 1279/10 Mayıs 1863).
BOA, A.MKT.UM., 674/48 (R.10 Haziran 1279/22 Haziran 1863).
BOA, MVL., 1071/48 (H.10 Şaban 1280/20 Ocak 1864).
BOA, MVL., 968/45 (H.24 Rebiu'l-evvel 1280/08 Eylül 1863).
BOA, Y.EE., 36/3 (H.13 Şevval 1277/24 Nisan 1861).
BOA., İ.DH., 644/ 44770 (H. 22 Şevval 1288/04 Ocak 1872).

- DH.MKT., 2077/2 (H.04 Rebiu'l-ahir 1314/12 Eylül 1896).
 DH.MKT., 2148/93 (H.01 Şaban 1316/15 Aralık 1898).
 DH.MKT., 2637/24 (H.26 Ramazan 1326/ 22 Ekim 1908).
 DH.ŞFR., 272/44 (R.08 Kanun-ı evvel 1317/13 Aralık 1901).
 DH.TMIK.S., 18/91 (H.29 Zilhicce 1315/ 21 Mayıs 1898).
 DH.TMIK.S., 4/15 (H. 04 Receb 1314/09 Aralık 1896).
 DH.TMIK.S., 9/14 (H.09 Zilhicce 1314/11 Mayıs 1897).
 İ.MMS., 21/924 (H.21 Receb 1277/02 Şubat 1861).
 TFR. I.KV., 25/2440 (H.21 Rebiu'l-ahir 1321/17 Temmuz 1903).
 TFR.I.KV., 121/12001 (H.28 Muharrem 1324/24 Mart 1906).
 TFR.I.KV., 174/17392 (H.07 Şaban 1325/15 Eylül 1907).
 TFR.I.KV., 191/19068 (H.08 Safer 1326/12 Mart 1908).
 TFR.I.KV., 194/19341 (H.07 Rebiu'l-evvel 1326/09 Nisan 1908).
 TFR.I.KV., 39/3867 (H.17 Receb 1321/09 Ekim 1903)
 TFR.I.KV., 84/8345 (H.05 Muharrem 1323/12 Mart 1905).
 TFR.I.MN, 109/10892 (H.03 Şevval 1324/20 Kasım 1906).
 TFR.I.MN, 87/8675 (H.29 Muharrem 1324/25 Mart 1906).
 TFR.I.MN. 88/8769 (H.29 Muharrem 1329/30 Ocak 1911).
 TFR.I.MN., 168/16784 (H.06 Cemaziye'l-evvel 1326/06 Haziran 1908).
 TFR.I.MN., 89/8827 (H.07 Safer 1324/29 Mart 1906).
 TFR.I.SL., 103, 10256 (H.30 Safer 1324).
 TFR.I.SL., 6/523 (H.12 Zilhicce 1320/12 Mart 1903).
 TFR.I.ŞKT., 153/15201 (H.19 Rebiu'l-ahir 1326/21 Mayıs 1908).
 TFR.I.ŞKT., 155/15441 (H.08 Cemaziye'l-evvel 1326/ 08 Haziran 1908).
 TFR.I.ŞKT., 159/15827 (H.18 Cemaziye'l-ahir 1326/18 Temmuz 1908).
 TFR.I.ŞKT., 159/15828 (H.18.06.1326/19 Temmuz 1908)
 Y.EE, 36/9 (H.7 Zilhicce 1282 /23 Nisan 1866).

2- Osmanlıca Eserler

Düstur, Tertip I, C.2, 3, 4, 5, 6, 7.

Salname-i Vilayet-i Tuna, 1285.

Tuna Vilayeti Gazetesi, nu. 58.

Vilâyetlerin İdâre-i Mahsûsası ve Nizâmâtunun Suver-i İcrâiyesi Hakkında Ta'limat-ı Umûmiyedir, Matbaa-i Amire, 23 Rebi'ü'l-evvel 1284 (25 Temmuz 1867), s.,131-135.

3- Araştırma ve İncelemeler

Acar, Kadir, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdârî Reform Denemesi: Tuna Vilâyeti (1864-1867)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, 317 s.

Adıyke, Nuri, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM*, S.11, s.769-823.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi*, C. II, TTK Yay., Ankara 1971.

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Diyarbakır 1986.

Aksoy, Ş., *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, İstanbul 1996.

Alptekin, İlker, *Midhat Paşa'nın Niş Valiliği (1861-1864)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2011, 168 s.

Altundağ, Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", *AÜDTCFD*, C.V, s.2, Ankara, s.18-197;

Barkan, Ömer Lütfi, "Tımar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, Gözlem Yay., İstanbul 1980; Halil İnalçık, "Tımar", *TDVİA*, C.41, 2012, s.168-173

Barkan, Ömer Lütfi, "Çiftlik", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yay., İstanbul 1980.

Barkan, Ömer Lütfi, *XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I. Kanunlar*, İstanbul 1945.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Mithat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Kral Matbaası, Ankara 1964.

Cezar, Yavuz, "Tanzimat'a Doğru Osmanlı Maliyesi", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.4. 1985, s. 932

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

- Cin, Halil, “Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin TMK Karşısındaki Durumu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, 1966, s.745-798.
- Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1978.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 340-342.
- Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- Çetinsaya, Gökhan, Buzpınar, Ş. Tufan, “Midhat Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C.30, 2005, s.7-11.
- Darling, Linda, “Osmanlı Maliyesinde Gelir Gider Toplama ve Meşruiyet”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar Bütçeler*, (Yay. Haz.) Mehmet Genç, Erol Özvar, Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2006.
- Ercan, Yavuz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, LV/213, 1991, s. 371-391.
- Ercöşkun, Tülay, “Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler”, *Bilgi*, Kış 2012, S.60, s.131-154.
- Genç, Mehmet, “Esham”, *TDVİA*, C.11, 1995, s.376-380.
- Genç, Mehmet, “İltizam”, *TDVİA*, C.22, 2000, s.154-158.
- Genç, Mehmet, “Malikane”, *TDVİA*, C.27, 2003, s.516-518.
- Genç, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. M. Genç, E. Özvar, C.1, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.
- Gökbilgin, Tayyib, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, *Belleten*, Cilt: XXXI, No:121, 1967, s.93-111.
- Göyünç, Nejat, “Midhat Paşa’nın Niş Valiliği Hakkında Notlar ve Belgeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı*, S.12 (1981- 1982), s. 279-316.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş”, *Adalet Kitabı*, Ed. Halil İnalcık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Kadim Yay., Ankara 2012.
- İnalcık, Halil, “Tımar”, *TDVİA*, C.41, 2012, s.168-173.
- İnalcık, İnalcık, “Raiyyet Rüşümü”, *Belleten*, XXIII / 92 (1959), s. 575-610.
- Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1839-1899)*, Eren Yay., İstanbul 1993.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vergi Sistemi*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2005.

- Kenanoğlu, Macit, "Vergi", *TDVİA*, C.43, s. 52-58.
- Kılıç, Selda, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.24, S.37, s.99-111.
- Kızılkın, Ayşe Özdemir, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, Nisan 2008, s.57-66.
- Koç, Bekir, "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilâyetlerindeki Yenilikçi Valiliği", *Kebikeç*, S. 18, 2004, s. 407-415.
- Koç, Bekir, *Midhat Paşa (1822-1884)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Korkmaz, Adem, *Midhat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2016, 617 s.
- Küçük, Levent, "Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2007.
- Küçükkalay, A. Mesud, "Osmanlı Toprak Sistemi: Miri Rejim", *Osmanlı*, C.III, s.53-58.
- Küçükkalay, A. Mesud, Çelikkaya, Ali, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara 2002, s. 878-892.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Ed. E. İhsanoğlu, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1999.
- Midhat Paşa, *Hayât-ı Siyâsiyyesi, Hidemâti, Menfâ Hayâtı, (Tavsıra-i İbret)*, (Nâşiri Ali Haydar Midhat), Birinci Kitap, İstanbul 1325.
- Mutlu, Abdullah, *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 2009.
- Onat, Jülide Akyüz, "Avârız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.22, Yaz 2012, s.219-232.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2011.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İncalcık- Donald Quataert, C.1, Eren Yay., İstanbul 2000.
- Öner, Erdoğan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 2005.
- Özbek, Nadir, "Abdülhamid Rejimi, Vergi Tahsildarlığı ve Siyaset, 1876-1908", *Doğu Batı*, S. 52, 2010, s.159-197.

- Özbek, Nadir, "Anadolu Islahatı," "Ermeni Sorunu" ve Vergi Tahsildarlığı, 1895-1908", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 9, 2009, s. 59-85.
- Özbek, Nadir, *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2015.
- Özbilgen, Erol, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, İstanbul 1985.
- Özkaya, Yücel Özkaya- Akyıldız, Ali, "Muhassıl", *TDVİA*, C.31, 2006, s.18-20.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2007.
- Sahillioğlu, Halil, "Avarız", *TDVİA*, C.4, 1991, s.108-109.
- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, T.C. Maliye Bakanlığı Yay., Yayın No:1999/352, Ankara 1999.
- Selimoğlu, İsmail, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.
- Sönmez, Ali, *Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, 229 s.
- Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid Osmanlı Vergi Düzeni*, Yay. Hz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996.
- Şener, Abdülatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, Bilimsel Araştırma Dizisi: 6, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.
- Şentürk, Hüdayi, "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuatına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Layiha", *Belleten*, C. LIX, S. 226, Ankara 1995, s.715-737.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", *Türkler*, C. 10, s. 653-694.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yay., İstanbul 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986.
- Taşkın, Ünal, "Rüsum-u Örfiye", *Tarih Okulu*, S.XIV, İlkbahar-Yaz 2013, s.55-73.
- Tuğ, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara 1963.
- Yaman, Talat Mümtaz, "Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi", *İdare Mecmuası*, Yıl 13, S.142, 1940, s.1466-1550.
- Yurtseven, Yılmaz, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, s.151-162.

Zaim, Sabahattin, "Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu", *Osmanlı*, C.3, s.32-44.

Ekler

Ek 1: "Emvâl-i Mîrîye Tahsilâtı İçin İstihdâm Olunacak Tahsildârların Sıfat ve Hareketleri ve Vezâ'if-i Me'mûriyetleri Hakkında Ta'limâtdır"

Tahsildarların lazım olan sıfat-ı umumiyesi

Birinci bend: Evvela 20 yaşından yukarı olub vücutça sakamet ve illetden salim olmak saniyen hükümet işinde istihdama elverecek liyakat-ı zatiye ve istikamet-i kavliye ve fiiliyesi ve sair ahval-i şahsiyesi matluba muvafık bulunmak salisen mutlaka Türkçe yazı yazmak ve defter yapmasını bilmek ve rabian kavi kefil ve senet vermek hususlarıdır bu evsaf ile muttasif tebaa-ı devlet-i aliyyeden İslam ve Hıristiyan mahallerince münasib görünenler tahsildarlığa intihab olunacaktır

İkinci bend: Vilayet dâhilinde kâin mahallerde istihdam olunacak tahsildarların beher sancak merkezi için birer neferi sancak baş tahsildarı namıyla makarr-ı mutasarıfı olan kasabalarda ve işbu sancak baştahsildarlarından maadası kaza baştahsildarı namıyla kaymakam makarrı olan kasabalarda bulunacaklardır ve ikinci sınıfı suvari ve piyade olmak üzere iki nev olarak kezalik sancak başlarında kullanılacaktır.

Üçüncü Bend: tahsildarların elbise ve esliha ve sairesi ve süvarisinin esb ve malzemesi kendi taraflarından tesviye olunmak üzere bir heyet-i muntazamada olması lazımgeleceğinden sancak ve kaza baştahsildarlarının ve piyade sınıfının setri ve pantolon ve suvari sınıfının potur ve çepken olmak ve sınıflarına göre yekdiğerinden farklı bulunmak üzere bir renkte çuka veyahud abadan yapılacaktır ve işbu elbise ile kılıç kayışı ve defter ve çantası ve sairesinin masrafı neye balığ olur ise mah be mah maaşlarından istifa kılınacaktır.

Dördüncü Bend: Her kazada bulunan tahsildarların vezaif-i mahsusalarını tamamıyla ifa eyledikleri kaza kaymakamı tarafından tasdik olunur ise her aybaşında maaşları ba senet mahalli mal sandığından verilip ol kazada müstahdem olan zabtiye askerinin aylık defterine idhal ile muamelat-ı kalemiyesi icra olunacaktır.

Beşinci bend: Sancak baştahsildarlarıyla birinci sınıf tahsildarlar tahsile memur oldukları emval için verilen numunesi vechile defatir-i mahsusa tutacakları misillü her kazanın rüsum-ı miriyesini dahi sancak başlarında mal ve kaza başlarında kaza kaymakamları taht-ı nezaretinde olarak idare ve tahsile bunlar memur olduğundan aladdevam sancak ve kaza başlarında sandık eminleri ve hesap katipleri ile birlikte bulunup taksiti gelmiş mürettebatı aramak ve ledeliktiza kaymakama haber vermek ve akçe teslim olundukça her mahalle ve karyenin teslimatını kayd etmek ve vergi ve iane ve aşardan taksiti geçmiş köylere tahsildar irsaliyle icra-yı tahkikat eylemek ve rüsum-ı miriye jurnal ve defterlerini yapmak vazife-i asliyesi olacaktır ve sınıf-ı sani tahsildarları dahi bunların idare ve kumandasında bulunacaktır.

Altıncı bend: Her kazanın havi olduğu kura süvari ve icabına göre piyade tahsildarların mevcuduna tatbiken iki veya üç veya daha ziyade ve noksan kol ve cihetlere taksim ile her kol yekdiğerine muavenet etmek için ikişer tahsildara ihale kılınacak ve kasabada olan mahallat dahi lüzumuna göre piyade tahsildarlara tahsis olunacaktır ve her tahsildarın memur olduğu kolda kaç karye veya mahalle var ise her birinin vergi ve iane ve aşarının miktarını ve taksitlerinin keyfiyatını mübeyyin numunesi vechile başkaca birer matbu el defterleri çantalarında bulunacağından her taksitten sandığa teslimat vukubuldukça o defterlere dahi kayd olunacaktır.

Yedinci bend: Sınıf-ı sani tahsildarları sınıf-ı evvel tahsildarlarıyla sancak baştahsildarlarının reyine tabi olacakları misillü cümlesi heyetiyle bulunduğu kaza kaymakamının emri altında olacaklarından kangı sınıf tahsildarlardan olursa olsun memuriyetini infaz ve icrada bila sebep sahih terahi ve kusur ederse ilk defasında tenbih ve tevbih olunup ikinci defasında bir aylık maaşı miktar akçe ceza kendisinden alınmak ve yine mütenebbih olmaz veya olunan tenbihatı adem-i iteaatle icra etmez ise memuriyetinden tard olunmak lazım geleceğinden tahsildarlardan birinin adem-i takyide dair böyle bir hareketi vukuunda meclis-i idarede bittetik sabit olduktan sonra ba mazbata mutasarrıflıktan istizan olunarak icabı icra kılınacak ve bu makulelerden birer aylık miktarı ceza ahz olunmuş olan mebalığ mazbatasıyla res-i sancağa gönderilerek merkez odasında emaneten hıfz ile sene aherinde o kazanın tahsildarlarından ifa-yı hüsn-i hizmet ve gayret etmiş olan her kimler ise hizmet ve gayretleri derecesine göre onlara taksim olunacak ve bu makule vukuat ve icraatın sene aherinde bir kere birer jurnali merkez-i vilayete gönderilecektir ve tahsildarlar hakkında bu vechile ceza-yı akçe ahzı ve kendilerinin memuriyetlerinden tardı misillü muamelat mücerred memuriyetlerinde kusur ve müsamahaları üzerine müretteb olub töhmet ve kabahat ve cinayete müteallik sair ahvalde mukteza-yı hükm-i kanun ne ise bila istisna icra kılınacaktır

Sekizinci bend: Tahsildarların icra edecekleri memuriyetlerinin vezaifi balada beyan olduğu vechile mahdud ve muayyen olduğundan ve maaşları dahi bu hizmetin ücreti bulunduğundan tahsildarlar işbu umur-ı tahsiliyeden başka işlere kullanılmamak veyahud diğer memuriyetlerde istihdam olunan bir memura tahsildar maaşı aldırılmak misillü bir hal ve hareket vukû' bulur ise müddet-i istihdamında verilen maaş kamilen o mahallin mülkiye memurlarına tazmin ettirilecektir.

Dokuzuncu bend: Köylere giden tahsildarların me'kulatı ve şa'ir ve saman tayinatı için evvel emirde her mahallin rayicine göre kazalar meclis-i idaresinde fiyat-ı mu'tedile takdir ve ilan olunup o fiyat ile köylerde aldığı mekulat ve yem bahasını ödemeyen tahsildarlardan akçeleri alındıktan sonra kendileri tedib olunacaktır.

Ek 2: Niş Zaptiye Alayı'ndan bir bölüğün lağvedilerek tahsildarlar tertib edilmesi.

مود نقد جمعیه سنه
 نیس بایاتک اوردو و ضمیمه و قیصیه ایچین ضمیمه اولدینه بر ساری بلورنک لغویه بولسی صفحتی قیددار لرتمی مقصود مسیح اولوب اسلار لغوی
 ایضای مقصودلری تیشی قندرد اولانه تریک خطه اولوب سییر جیلدینده لغا ایزان کتکتک سونکیل ستر و سونو قوسون ایقینی عیله
 راضی استیلاک و قدا اولام
 و سوا اصولک ایله رشکیت و
 اوجیه ستر و سونو قوسون ایقینی عیله
 جدید کتبه ایقینه
 عیسی اولار بایسته جدید سنه ندرک و مایه ندره و ضمیمه سیمیه جدید سنه ندرک
 بقره بقره اولدنه
 ضمیمه جدید قوسون مقصود
 و بوقاعده ناک سنه عیله قلم نهمی نهمی حاج اولای ستر ستر بر قوسون سکرید عیسی اولای حکام عیله و تیشی سیک و اولار سوزای عیسی
 و عیسی حایه ناک و بر نرات ایتخاب و تیشی و بره ده امد و سوا بطور و دار قوائیه و قضا ماقه موجوده در بیامه قیصیه ایچین ستر ستر
 اصولی تصدیق اولار نه بالاسلار ستر ستر عیسی عیله ندرک مقصود و ستر و کتبه و دوز ستر ستر ستر ستر
 عیسی اولار حکام عیله در شی منسوب بر نرات ستر ستر ستر ستر ستر ستر
 مایه
 عیسی حایه ستر ستر و شی منسوب بر نرات ایتخاب و تیشی ستر ستر ستر
 عیله
 جدید قوسون مقصود بقره بقره اولدنه
 عیسی حایه ستر ستر و شی منسوب بر نرات ایتخاب و تیشی ستر ستر ستر ستر ستر ستر
 41